

BYZANTINAI TINEΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Ἐκ τῶν ἐλάχιστα ἐρευνηθέντων κεφαλαίων τῆς Βυζαντινῆς λαογραφίας εἶναι τὸ ἀφορῶν εἰς τὰς παραδόσεις. Περί τινων βέβαια ἔξ αὐτῶν ἐγένετο ἤδη λόγος ¹, ὑπάρχει ὅμως πληθὺς αὐτῶν, αἵτινες ἐπιμελῶς συλλεγόμεναι καὶ κατατασσόμεναι πολλὰ δύνανται νὰ μᾶς διδάξουν.

Ἀληθές εἶναι ὅτι αἱ σχετικαὶ πηγαὶ δὲν εἶναι πλούσιαι, ἀρκεταὶ ὅμως, ἵνα ἔξ αὐτῶν προέλθῃ ἀξιόλογος μελέτη. Τὰ ἀγιολογικὰ π.χ. κείμενα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ παρέχουν σχετικὰς πληροφορίας, κατόπιν δέ, παρεμπιπτόντως, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ἐν οἷς ἔξέχει ἐν τῇ Χρονικῇ του διηγῆσαι ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς, ἀνὴρ, ὅστις μετ' ἀγάπης κατέγινε μὲ τὴν μελέτην τοῦ βίου τοῦ λαοῦ. Εἶναι αὐτός, ὅστις γράφει εἰς τοὺς στίχους του :

*πλάσματα πάλιν μυθικὰ καὶ λόγους γραϊδίων
ἠκριβωσάμην, ὃ φασιν, ἔξ ἀπαλῶν ὀνύχων ².*

Παρὰ τὸν Μιχαὴλ Γλυκᾶν, μνημονευτέος καὶ ὁ Ι. Τζέτζης, ὅστις εἰς τὰς Χιλιάδας του καὶ τὰ Σχόλια του εἰς Λυκόφρονα ἐνδιαφέροντα διὰ τὸ θέμα μας παραδίδει.

Διὰ τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας πλούσιον παρέχουσιν ὕλικὸν τὰ δύο ποιήματα, ὁ Πουολόγος καὶ ἡ Παιδιόφραστος διήγησις τῶν τετραπόδων ζώων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι τὰ ἐν τοῖς ποιήμασι τούτοις παραδιδόμενα ἐνέχουσι πολὺ τὸ σκωπτικὸν στοιχεῖον, πάντως ὅμως πιστεύω ὅτι, οὐχὶ σπανίως, ὁ ποιητὴς εἶχεν ὑπ' ὄψιν περιφερομένης λαϊκᾶς παραδόσεις.

Περί Βυζαντινῶν παραδόσεων ὄντος τοῦ λόγου, δέον νὰ προσέξωμεν μήπως, μετὰ τῶν γνησίως λαϊκῶν, καταλέξωμεν καὶ τοιαύτας ὑπὸ λογίων πλασθείσας, διότι ὑπάρχουσι καὶ τούτων παραδείγματα. Οὕτως ὁ χαριτολόγος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὅστις ἐπλαττε παροιμίας, αἵτινες, κατὰ τὸν μαθητὴν του Μιχαὴλ Χωνιάτην, ἔλέγοντο καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ ταῖς τριόδοις ³, ἐπλασε τὴν ἑξῆς ⁴ παράδοσιν :

¹ Βλ. Ν. Πολίτου, Βυζαντιναὶ παραδόσεις (Λαογραφ., 6,367 ἑξ.). Πβ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, τὸ ἔργον Παραδόσεις, 1,199,201 καὶ 2,949,950.

² Μιχαὴλ Γλυκᾶς, Στίχοι, στίχ. 4 καὶ 5 (Legrand, Bibl.Gr.vulg., 1,18).

³ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Μονωδία εἰς τὸν Θεσσαλονίκην Εὐστάθιον (1,297,26· Λάμπρου).

⁴ Περί ταύτης ὁ ἴδιος λέγει· «μῦθον, ὃν ἐγὼ ἄρτι παλαιᾷ μυθικῇ ζύμῃ ἐφύρασάμην».

«Παρήγεν ὁ Προμηθεὺς ἄνθρωπον καὶ τὸ σῶμα ἐπλαττε μὲν ἀπὸ γῆς, θεία δ' ἔχρειεν ἀλοιφῇ καὶ τοῦτο ἦν ἡ ψυχή. "Ὅσα δὲ καὶ θείῳ πράγματι τῷ σκεύει τοῦ σώματος ἐπετίθει καὶ φρονήσεως ἀμβροσίαν. Καὶ ὥριζεν εἰς μέτρον τὸ πολυτίμητον τοῦτο ὑγρόν. Καὶ ἔδει τοὺς δεχομένους πεπλησθαι τοῦ ἐντιθεμένου ἢ ἀλλὰ καὶ τι πλεῖον αὐτοῖς προσεπιτάζειν τοῦ θείου ὑγροῦ. Πᾶσιν οὖν τῆς τοῦ φρονεῖν ἀμβροσίας ὁ Προμηθεὺς ἐγγεάμενος, εἶτα καθίζει ἑαυτὸν ἐσκευασμένος εἰς τὸ σεμνότερον καὶ μετακαλεῖται τοὺς τὸ ἀμβρόσιον ἐκεῖνο δεδεγμένους ὑγρὸν καὶ ἦν ἀνάγκη, ἕκαστον ἐπικύπτοντα, δεικνύνειν τὸ σκεῦος, τὸ σῶμα διὰ τῆς κορυφῆς εἶτε μεστὸν εἶτε ἄλλως ἔχον ἐστίν. "Ὅσοις μὲν οὖν ἐπιστεφῆς φρονήσεως ἢ κεφαλῇ, κατέκλυτον ἐπιδεικνύοντες ἑαυτοὺς ἀνευδεῶς ἔχοντας καὶ ἦν τοῦτο προσκυνεῖν τὸν εὐεργέτην Προμηθεά φιλεῖν. Οἱ δὲ μήπω μεστοί, ἀλλ' ἐπιδεεῖς ἀμβροσίου ἐπιρροῆς ἀτενεῖς ἦσαν καὶ ἀκλινῶς εἶχον καὶ οἷον ἀνεστυλοῦντο εἰς ὄρθιον. Καὶ ἦν τοῦτο ἀλαζονεύεσθαι καὶ οὐκ εἰδέναι χάριν τῷ εὐ ποιήσαντι. Ἐντεῦθεν τοῖνυν καὶ εἰς ἡμᾶς μὲν τὴν κεφαλὴν ἐν δέοντι κλίνειν φρονήσεως αὐτὴν γέμειν περιδηλοῖ καὶ εἰς ἐθγνωμοσύνης ἔνδειξιν τάττεται τὸ δὲ ἐπὶ σχήματος ἵστασθαι καὶ τὴν κλίσιν ὀκνεῖν τῆς κεφαλῆς μωρίας γραφὴν ἀποφέρειται καὶ εἰς ἀχαριστίαν ἐγγράφεται»¹.

Πολὺ παλαιότερον, ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, σκώπτοντος τοὺς φλυαροὺς, ἐπλάσθη ἡ ἑξῆς παράδοσις : « Ἐπέσκωπτον αἱ χελιδόνες τῶν κύκνων τὸ μὴ ἐθέλειν ὁμιλεῖν τοῖς ἀνθρώποις μήτε δημοσιεύειν τὴν μουσικὴν, ἀλλ' ἀμφὶ τοὺς λειμῶνας διάγειν καὶ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὴν ἐρημίαν ἀσπάζεσθαι καὶ βραχέα μὲν ᾄδειν, ἃ δὴ καὶ ᾄδοιεν ᾄδειν ἐν σφίσιν αὐτοῖς, ὥσπερ αἰσχυρομένους τὴν μουσικὴν. Ἡμῶν δὲ ἔφασαν εἶσιν αἱ πόλεις καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ θάλαμοι καὶ περιλαλοῦμεν τοῖς ἀνθρώποις καὶ τὰ ἡμέτερα αὐτοῖς διηγούμεθα, ταῦτα δὴ τὰ ἀρχαῖα καὶ Ἀττικά. Οἱ δὲ μόλις αὐτὰς ἡξίωσαν καὶ λόγον, τῆς ἀδολεσχίας μισήσαντες, ἐπεὶ δὲ ἡξίωσαν. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν ἐνεκεν ὧν, ὧ αὐταί, κἂν εἰς τὴν ἐρημίαν ἀφίκοιτό τις, ὥστε ἀκοῦσαι τῆς μουσικῆς, ὅταν ἀνῶμεν τῷ Ζεφύρῳ τὰς πτέρυγας ἐμπνεῖν ἡδύ τι καὶ ἐναρμόνιον ὥστ' εἰ μὴ πολλὰ καὶ ἐν πολλοῖς ᾄδομεν, ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο κάλλιστόν ἐστιν ἡμῶν ὅτι μέτρῳ φιλοσοφοῦμεν τὸ μέλος καὶ οὐκ ἀναμειγνύομεν θορόβοις τὴν μουσικὴν, ὑμᾶς δὲ καὶ εἰσοικιζόμενας οἱ ἄνθρωποι δυσχεραίνουσι καὶ ἀδούσας ἀποστρέφονται»².

Οὐχὶ δὲ λαϊκὴ πιστεύω ὅτι εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱεράρχου ἀναφερομένη παράδοσις περὶ ἀετοῦ, ἦν, ὥς γράφει, ἤκουσε παρὰ τινος τῶν κομψῶν. Γράφει λοιπὸν : « Ὅπερ τῶν κομψῶν τινος ἤκουσα περὶ τοῦ ἀετοῦ

¹ Tafel, Eustathii opuscula, 319,49 ἑξ.

² PG, 37.209.

λέγοντος, ἐκρίνοντο περὶ βασιλείας οἱ ὄρνιθες καὶ ἄλλοι ἄλλως ἤκον ἑαυτοὺς κοσμήσαντες ὅτι ἐκείνου κάλλιστον ἦν τὸ μὴ οἶσθαι καλὸν εἶναι»¹.

Ἐν τῇ κατωτέρῳ διατριβῇ παρέχω δεῖγμα Βυζαντινῶν παραδόσεων, ἀφίνων τὴν συμπλήρωσιν τοῦ θέματος εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα εἰδικῶς ν' ἀσχοληθῇ μὲ αὐτό.

Ἐκ τῶν ὑπ' ἐμοῦ σημειουμένων παραδόσεων ἄλλαι μὲν ἀνάγονται εἰς ἀρχαίαν ἐποχὴν, ὥς εἶναι ἡ περὶ τῶν ὧτων τοῦ Μίδα καὶ περὶ μεταμορφώσεως εἰς πτηνὸν τοῦ Τηρέως (πούπου), ἄλλαι σχετίζονται μὲ διηγήσεις ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, ἄλλαι μὲ τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἁγίων, ἄλλαι ἀναφέρονται εἰς ἀπολιθώσεις καὶ μεταμορφώσεις, ἄλλαι εἰς φυτὰ καὶ ζῶα καὶ τέλος ἄλλαι εἰς οὐράνια σώματα, καὶ δὴ τὴν σελήνην.

ΑΡΧΑΙΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Ὁ Βασιλεὺς τῆς Φρυγίας Μίδας ἀναφέρεται ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους², οὗτινος ὁ Σχολιαστὴς ποικιλοτρόπως ζητεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ ὄνειρα ὧτα. Λέγει δὴλα δὴ ὅτι εἰς τὸν Μίδα ἀπεδόθησαν ὧτα ὄνου, εἴτε διότι οὗτος εἶχε πολλοὺς ὠτακουστάς, εἴτε διότι κατέσχε κώμην τῆς Φρυγίας ὧτα Ὄνου καλουμένην, εἴτε, διότι ἔψεξε ποτε τὸν Διόνυσον, εἴτε, διότι ὄνους τοῦ Διονύσου παρερχομένους ἠδίκησεν, εἴτε τέλος, διότι εἶχε φύσει μεγάλα ὧτα, κατὰ δὲ τὸν I. Τζέτζην :

ἢ τῷ ἐκ μόνης ἀκοῆς ἐρᾷν τινων ἐνθέως
ὄχυντικὸς γὰρ ὁ ἀνὴρ δίκην αὐτῶν τῶν τράγων
κᾶν συντεῶς μετήρχετο καὶ τὰς τοιαύτας μίξεις
ἢ τῷ σιτρατεύειν κατ' ἐχθρῶν κατὰ δυσβάτων τόπων,
χαίρει γὰρ τράγος τοῖς κρημνοῖς καὶ τοῖς δυσβάτοις τόποις³.

Εἰς τὴν τελευταίαν ἐρμηνείαν θὰ ἡδύνατό τις ν' ἀποδώσῃ σημασίαν τινὰ ἀναλογιζόμενος ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ ἔχοντες μακρὰ ὧτα λέγεται ὅτι ἔχουν γαϊδουρινὰ ἀφτιά, ἂν μὴ ἄλλη τις ἐρμηνεία προσηρμόζετο μᾶλλον πρὸς τὴν ἀληθῆ σημασίαν τοῦ μύθου.

Τὸν ἡμέτερον δὴλα δὴ μῦθον, τὸν κατ' ἄλλους Ἀσιατικῆς προελεύσεως, κατὰ δὲ τὸν B. Schmidt ἐκ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς προερχόμενον⁴, μὲ μικρὰς μόνον διαφοράς, εὐρίσκομεν ἤδη τελείως διαμεμορφωμένον παρὰ τῷ

¹ PG, 37,108.

² Ἀριστοφάνους, Πλοῦτος, 287.

³ I. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. 1, ἴστορ. 34, στίχ. 95 ἐξ.

⁴ B. Schmidt, Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder, 224.

Λατίνω ποιητῇ Ὀβιδίῳ, ὅστις τὸν ἀναφέρει εἰς τὰς Μεταμορφώσεις του (βιβλ. XI, στίχ. 180 ἐξ.), προσθέτων εἰς τοὺς προηγουμένους στίχους ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἔδωκεν εἰς τὸν Μίδα ὧτα ὄνου, διότι οὗτος προέκρινε τῆς λύρας τοῦ θεοῦ τῆς μουσικῆς, τὸν αὐλὸν τοῦ Πανός.

Εἶπον ὅτι μικρὰς μόνον διαφορὰς εὐρίσκομεν μεταξὺ τοῦ παραμυθίου καὶ τῆς παρ' Ὀβιδίῳ διηγήσεως· μία τούτων εἶναι ἡ ἐξῆς: ἐν ᾧ δηλαδὴ παρὰ τῷ ποιητῇ¹ ὁ κάλαμος λέγει τὸ μυστικὸν κινούμενος ὑπὸ τοῦ ἀνέμου (στίχ. 192), κατὰ τὸν μῦθον, ἀποκαλύπτει αὐτὸ ὑπὸ μορφὴν αὐλοῦ παιζομένου ὑπὸ βοσκοῦ, ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου δύναται τις, ἴσως, νὰ διίδη τὸν εἰς στενὴνσχέσιν μὲ τὸν Μίδα εὐρισκόμενον Σάτυρον².

Ἀνωτέρω ἐλέχθη ὅτι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Μίδα εἶχεν ὧτα ὄνου. Κατὰ μεταγενεστέραν τροποποίησιν, φαίνεται ὅτι ἐλέγετο ὅτι οὐχὶ ὄνου, ἀλλὰ τράγου ὧτα εἶχεν, ὥς τοῦλάχιστον συμπεραίνομεν ἐκ τῶν γραφομένων ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῷ συμποσίῳ τῶν ἑπτὰ σοφῶν (σ. 150), ἐνθα λέγεται ὅτι ὁ Μίδα εἶχε «κερασφόρον ὄδας» καὶ ὥς ἐπιβεβαίωσι νεωτέρα ἐκ Λακωνικῆς παραδόσις, καθ' ἣν «ὁ βασιλιάς ὁ Λαγιάνος εἶχε τράγινον ἀφτί».

Ἡ περὶ Μίδα παραδόσις θὰ διετηρεῖτο, φαίνεται, ζωηρὰ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὥς δεικνύει ἀφ' ἑνὸς ὁ Ἡλιδόωρος εἰς τὰ Αἰθιοπικά του (Β' 21), ἐνθα εἰσάγει γέροντα πλανώμενον ἀνὰ τὸν Νεῖλον, ὅστις, ἐρωτώμενος διὰ τὰ παθήματά του, ἀπαντᾷ: «ὠδίνω δὲ καὶ αὐτὸς πρὸς τινα ἐξειπεῖν» εἶπον ἂν τάχα καὶ τοῖσδε τοῖς καλάμοις, κατὰ τὸν μῦθον, εἰ μὴ σοι προσέτυχον», ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Ι. Τζέτζης, ὅστις, παρασυσχετίζων τὸ τῶν σημερινὸν τράγινον ἀφτί πρὸς τὸν Τραϊανόν, παρατηρεῖ, καὶ δικαίως:

*ὦτά δὲ Τραϊανὸν λέγουσιν εἶχειν τράγον
ὅπερ αὐτὸς οὐχ εὗρηκα γραφαῖς ἐγγεγραμμένον³.*

Σήμερον, ὅσον γνωρίζω, ἡ περὶ Μίδα παραδόσις φέρεται τὸ μὲν ἐν Λακωνικῇ καὶ Ζακύνθῳ⁴ ἐνθα τὸ μυστικὸν λέγει ὁ κουρεὺς τοῦ βασιλέως εἰς λάκκον, ὃν ὥρυξε καὶ ἐφ' οὗ ἐφύτρωσε κάλαμος, ὃν ἀποκόψας βοσκός, ἔκαμεν αὐλὸν τὸ δὲ ἐν Πόντῳ ἐνθα ἐπ' ἴσης ὁ κουρεὺς τοῦ κεραιφόρου βασιλέως φέρεται ὅτι εἶπε τὸ μυστικὸν εἰς λάκκον ἐπάνω τοῦ ὁποίου ἐφύτρωσαν στάχυες, μὲ τὴν καλάμην τῶν ὁποίων οἱ παῖδες ἔκαμον συρίκτρας, ἐξ ὧν ἐμφυσωμένων ἠκούετο «ὁ βασιλέας ἐχ' κέρατον»⁵.

¹ Ἄν μὴ οὗτος, ὥς εἶναι πιθανόν, μεταπλάττη τοπικὴν παράδοσιν.

² Κατὰ τὸν Φιλόστρατον, ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀπολλωνίου, 6,27: «μετεῖχε μὲν καὶ τοῦ τῶν σατύρων γένους ὁ Μίδα οὗτος, ὥς ἐδήλου τὰ ὧτα».

³ Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. 2, ἴστορ. 34, στίχ. 95.

⁴ Β. Schmid t, Ἐνθ' ἀν., 70-71.

⁵ Ἰωάννου Παρχαρίδου, Ποντιακά παραμύθια (Ἀρχεῖον Πόντου, 16, 87,88).

Ἡ αὐτὴ παράδοσις φέρεται καὶ ἐν Μαδύτῳ ἔνθα ὁ τραγοῦ ὦτα ἔχων βασιλεὺς φέρεται εἰπὼν τὸ πάθημά του εἰς φρέαρ παρ' ὃ ἐφύτρωσε κάλαμος, ὅστις, κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ὀβιδίου γνωστὴν παράδοσιν, σειόμενος ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ἀπήχει

*ἦδ' αὖν ἕνας βασιλὲς
κι' εἶχε τράγινον ἀφ' οὗ
καὶ κασσίδα ἔς τὴν κορυφή¹.*

Μὲ τὸν μυθικὸν κόσμον συνδέεται καὶ ἡ παράδοσις τοῦ ἐν Ἄδου ποταμοῦ Πυριφλεγέθοντος, οὗ μνημονεύει ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ² καὶ ἥς παραδόσεως ὡς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους σφωζομένης μνεΐαν ποιεῖται κείμενον ἐπιγραφόμενον Ἀποκάλυψις Μαρίας³, ἔνθα ἀναγινώσκομεν: «Καὶ εἶπεν Ἀρχιστράτηγος· ποῦ θέλεις ἵνα ἀπέλθωμεν Κεχαριτωμένη; Ἐπὶ τὰς δυσμὰς ἢ ἐπὶ τὰς μεσημβρίας; Καὶ εἶπεν ἡ Παναγία· ἀπέλθωμεν εἰς τὰς μεσημβρίας, ὅπου ὁ πύρινος ποταμὸς ἐξέρχεται».

Ἀπήχησις τῆς τοιαύτης παραδόσεως σφάζεται νῦν ἐν Κρήτῃ ὅπου πιστεύουσιν ὅτι εἰς τὸν κάτω κόσμον ὑπάρχει πύρινος ποταμός. Οἱ κάτοικοι μάλιστα τοῦ χωρίου Καβουσίου Ἱεραπέτρας παραδίδουσιν ὅτι εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὑπάρχει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ὁλή, ἐξ ἧς οἱ προσκυνηταὶ διακρίνουσιν ἐν τῇ ἀβύσσῳ ὡς ἄστρον ἀμυδρῶς τὸν πύρινον ποταμόν!

Πάγκοινος ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ περὶ Πρόκνης, Φιλομήλας καὶ Τηρώως μῦθος ὁ καὶ τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν ἀπασχολήσας καὶ ἡ μεταμόρφωσις ἐκείνων μὲν εἰς ἀηδόνα καὶ χελιδόνα, τούτου δὲ εἰς ἔποπα.

Τὸν ἔποπα οἱ μεσαιωνικοὶ ἡμῶν πρόγονοι ἐκάλουν ἔποπον⁴ καὶ ποῦπον⁵, ἐντεῦθεν δ' ὁρμώμενοι οὗτοι καὶ πρὸς τὸ ποῦ-ποῦ παρασυσχετίζοντες τὸ ὄνομα, ἰσχυρίσθησαν, τὴν ἀρχικὴν διατηρήσαντες διήγησιν, ὅτι τὸ μεταμορ-

¹ Βλ. τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Θεραικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, 3, 117.

² κ, 513 *Ἐνθα μὲν εἰς Ἀχέροντα Πυριφλεγέθων τε ρέουσιν
Κωκυτός θ' ὅς δ' ἔστι Στυγὸς ὕδατος ἔστιν ἀπορροή.*

³ Gidel, Étude sur une Apocalypse (Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France, 5ον ἔτος, σ. 111.

⁴ Ἐποπος· ὄρνεον· ἔποπα· ἄλεκτρον ἄγριον, Ἡσύχιος. Ἐν χειρογράφοις τοῦ Φυσικολόγου φέρεται· ἔστι γὰρ τοίνυν πετεινὸν λεγόμενον ἐπόπτος (γρ. ἔποπος).

⁵ Ἐποψ ὄρνεον ἀέρι πετώμενον, ἐπτάχρωμον· οὗτος καλεῖται κούκουφος καὶ ποῦπος (βλ. τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange, ἐν λ. κούκουφος). Τὸ πτηνὸν νῦν καλεῖται οὐπουπας ἐν Αἰνῳ, ποῦπος ἐν Κοζάνῃ, πούπους ἐν Θράκῃ, πόπας ἐν Κύπρῳ καὶ Πάρῳ, πούπα εἰς διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας, πουποῦξος ἐν Κύπρῳ καὶ πουπουνίτσα ἐν Μαδύτῳ.

φωθὲν πτηνὸν ἐκλήθη ποῦπος, διότι, καταδιώκων, φωνάζει ποῦ εἶναι αἱ τὸ ἀνοσιούργημα διαπράξασαι ἀδελφαί ;

Εἰς τὸν μῦθον ἀναφερόμενος ὁ Ι. Τζέτζης, λέγει εἰς τὰς Χιλιάδας του :

*ποῦ, ποῦ δὲ ταύτας ἐρευνῶν λέγει Τηρεὺς συχνάκις*¹

καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς εἰς τὰ Σχόλια του εἰς τὰ Ἔργα καὶ τὰς ἡμέρας (στίχ. 566) : «ὁ δὲ Τηρεὺς, ἔποψ γενόμενος, ποῦ ποῦ φησιν αἶ μοι τὸν παῖδα κατατεμοῦσαι πρὸς εὐωχίαν παρέθεντο».

Ἐγγραψε δὲ σχετικῶς καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος : «Τηρεὺς δὲ εἰς ἔποπα μορφωθείς ποῦ ἄρα εἰσὶν ἀναφωνεῖ συχνὰ καὶ οὕτω μὲν οἱ τοιοῦτοι (= μυθογράφοι) φασίν»².

Σημειωτέον ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πτηνοῦ συνεσχετίσθη μὲ τὸ ἐπόπτης. Οὕτως ἐν ἀποσπάσματι τοῦ Αἰσχύλου (ἀπόσπ. 305), κεῖται : ἔποψ, ἐπόπτης τῶν αὐτοῦ κακῶν.

Ἡ παράδοσις διεσώθη ζωηρὰ εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος μὲ βάσιν, πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως, τὴν ἐρμηνείαν τῆς λέξεως ποῦπος, ἀκολουθοῦσα δὴλὰ δὴ τὴν μεσαιωνικὴν διατύπωσιν.

Οὕτως εἰς τὰ Χάσια τῆς Μακεδονίας λέγουν ὅτι ὁ ἔποψ, ὠνομάσθη ποῦπος, διότι, ραμφισθελὶς ἀπὸ τὸ πτηνὸν κοῦκκον, ἐπόνεσε καὶ ἐφώναξε ποῦ, ποῦ !³.

Καθ' ἑτέραν παράδοσιν, ἐκ Λακκοβικίων τῆς Μακεδονίας. ἡ πούπα (= ἔποψ) εἶχε σύζυγον τὸν κοῦκκον, πολὺ σκληρόν. Ἐγκαταλιποῦσα τὴν συζυγικὴν ἐστίαν, μετέβη εἰς ἀπομακρυσμένον μέρος, ὅπου, κτυπήσασα τὰς χειράς της μετεμορφώθη καὶ ἔκτοτε φωνάζει ποῦ, ποῦ, ἦτοι πῶ, πῶ ! τί ὑπέφερα ἀπ' αὐτὸν τὸν κοῦκκον⁴.

Κατὰ τρίτην παράδοσιν ἐκ Βογατσικοῦ τῆς Μακεδονίας ὁ ποῦπος ἦτο

¹ Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. 7, ἴστορ. 142, στίχ. 479.

² Εὐστάθιου, Παρεκβ., 1875, 13. Ἔς μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα καὶ τὰ τοῦ Αἰλίου (Περὶ ζῶων, Γ' 26) : «Οἱ ἔποπες εἰσὶν ὀρνίθων ἀπηγέστατοι καὶ μοι δοκοῦσι τῶν προτέρων τῶν ἀνθρωπικῶν ἐν μνήμῃ καὶ μέντοι καὶ μίσει τοῦ γένους τοῦ τῶν γυναικῶν ὑποπλέκειν τὰς καλὰς ἐν τοῖς ἐρήμοις καὶ τοῖς πάροις τοῖς ὑψηλοῖς». ὥς καὶ τὸ τοῦ Αἰσωπείου μύθου (10' Halm) : «Ἀθρόνι συνεβούλευε χελιδὼν τοῖς ἀνθρώποις εἶναι ὁμόροφον καὶ σύνοικον, ὥς αὐτὴ. Ἡ δὲ εἶπεν· οὐ θέλω τὴν λύπην τῶν παλαιῶν μου συμφορῶν μεμνησθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰς ἐρήμους οἰκῶ». Κατὰ τὸν Αἰλίαν δὲ (Περὶ ζῶων, Β' 3) : «οἱ μὲν ὀρνίθες οἱ ἕτεροι ἀναβαίνονται, αἱ δὲ χελιδόνες οὐ... Λέγει δὲ ὁ λόγος ὅτι πεφρίκασιν τὸν Τηρέα καὶ δεδοίκασι μὴ ποτε ἄρα προσερχθῆσας λάθρα εἶτα ἐργάσθαι τραγωδίαν καινὴν».

³ Δ. Λουκοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, 155.

⁴ Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 1, 201, ἀρ. 364· 2, 950.

Ἕλληνας καὶ ἐχθρὸς τοῦ κοῦκκου, ὅστις ἦτο Τοῦρκος. Κάποτε οἱ δύο ἀντίπαλοι συνεφιλιώθησαν καὶ ἀπεφάσισαν μάλιστα νὰ βινήσωσιν ἀλλήλους. Πρῶτος ἐβινήθη ὁ ποῦπος, ὁ κοῦκκος ὅμως, μετὰ τὴν προᾶξιν, ἠρνήθη νὰ ὑποστῇ τὰ ὅμοια, δι' ὃ ὁ ἀπατηθεὶς φωνάζει πῶ, πῶ τί ἔπαθα ἀπὸ τὸν κοῦκκον !

Ὡς μικρὸν ἀνωτέρω εἶπον, ἡ παράδοσις εἰς μίαν μόνον περίπτωσιν διέτηρησε τὸν ἀρχαῖον τύπον. Ἐν Βιζύῃ δηλαδὴ τῆς Ἀνατ. Ρουμελίας λέγουσιν ὅτι εἰς βασιλεὺς ὑπανδρεύθη τὴν μίαν τῶν θυγατέρων ἄλλου βασιλέως, μετὰ πολλὰ δ' ἔτη ἐπανελθὼν, ἄγνωστος, ἔλαβεν ὥς σύζυγον καὶ τὴν δευτέραν, ἵνα μὴ δ' ἡ πρώτη ὁμολογήσῃ τὸ πρᾶγμα, ἐφυλακίσθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς σκοτεινὴν φυλακὴν. Αὕτη ὅμως, γράψασα τὰ πάθη τῆς εἰς χάρτην, τὰ ἀπέστειλε διὰ γαλῆς εἰς τὴν ἀδελφὴν τῆς, ἥτις, ἀφ' οὗ ἡλευθέρωσε τὴν ἐγκλειστον, ἔσφαξε τὸν υἱὸν τῆς, ἐμαγείρευσεν τὰ ἐντόσθια τοῦ καὶ τὰ παρέθηκεν εἰς τὸν σύζυγον νὰ τὰ φάγῃ. Αὐτὸς, ἀντιληφθεὶς τὸ πρᾶγμα, κατεδίωξε τὰς ἀδελφάς, ἐκεῖναι δέ, ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τῶν, παρεκάλεσαν τὸν Θεὸν νὰ τὰς μεταμορφώσῃ εἰς πτηνά (ἀηδόνα καὶ χελιδόνα), ἐν ᾧ ὁ σύζυγος τὴν ἐξῆς ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Θεὸν παρακλήσιν «*Θεέ μου, κάμε με πούπουτα νὰ κλαίω τοῖς συμφορὰς μου*¹».

Κατὰ Θρακικὴν παράδοσιν, εἰς βασιλεὺς ἠγάπησε τὴν γυναικαδέλφην του, ἣν καὶ ἐβίασεν. Ἵνα μὴ γνωσθῇ δὲ τὸ πρᾶγμα, τὴν ἐφυλάκισεν εἰς σκοτεινὴν φυλακὴν, ἐξ ἧς, τῇ μεσολαβήσει ἑνὸς πτηνοῦ, ἀνεκοίνωσεν αὕτη τὸ συμβὰν εἰς τὴν ἀδελφὴν τῆς², ἥτις σπεύσασα τὴν ἡλευθέρωσε, πρὸς τιμωρίαν δὲ τοῦ συζύγου τῆς ἔσφαξε τὸν υἱὸν τῆς Ἴτσον³ (=Ἴτυν), καὶ τούτου τὰ ἐντόσθια τοῦ παρέθηκεν. Ἐκεῖνος, ἐννοήσας τὸ πρᾶγμα, κατεδίωξε τὰς γυναῖκας, αἵτινες, φεύγουσαι, μετεμορφώθησαν εἰς πτηνά, ἐν ᾧ ὁ ἄπιστος ἐγένετο ἔποψ, ὅστις περιφερόμενος, φωνάζει *Ἴτσο ! Ἴτσο !*⁴.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Πολλῶν δένδρων οἱ κλάδοι, εἴτε φύσει, ὥς οἱ τῆς ἱτέας, εἴτε καὶ ὑπὸ τοῦ καθ' ὥρισμένην διεύθυνσιν πνέοντος ἀνέμου, κλίνουσι. Τὸ φυσικὸν τοῦτο φαινόμενον οἱ εὐσεβεῖς Χριστιανοὶ συνέδεσαν μὲ ἐπεισόδιον τοῦ βίου τοῦ

¹ Ν. Πολίτου, *Ἐνθ'* ἀν., 1,200, ἀρ. 362.

² Κατὰ τὸν Ἀπολλόδορον (Γ' 194 - 195, ιδ' 8) ἡ βιασθεῖσα ἐμήνυσεν τὸ πάθημά τῆς εἰς τὴν ἀδελφὴν διὰ γραμμάτων τὰ ὅποια ἐνύφανεν εἰς ἱστόν. Ν. Πολίτου, *Ἐνθ'* ἀν., 2,949.

³ Κατ' ἄλλην ἐκ Θράκης μαρτυρίαν, ὁ υἱὸς ἐκαλεῖτο Ἴτσος (=Ἴτυς). Ν. Πολίτου, *Παραδόσεις*, 2,950.

⁴ Ν. Πολίτου, *Παραδόσεις*, 1,200, ἀρ. 363.

Ἰησοῦ, πλάσαντες σχετικὰς παραδόσεις, ὧν μίαν μᾶς ἀναφέρει κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ὁ χρονογράφος Μιχαὴλ Γλυκᾶς, ὅστις γράφει : «Καὶ δένδρον ἵσταται (ἐν Παλαιστίνῃ) πάσης ἀρρωστίας ἀλεξίκακον, ὃ δένδρον εἰς γῆν ἐκλίθη καὶ προσεκύνησε δῆθεν τὸν Κύριον εἰς Αἴγυπτον φεύγοντα, σφῆζει δὲ εἰσέτι τὸ σχῆμα τῆς προσκυνήσεως» ¹.

Σχετικαὶ παραδόσεις σφῆζονται σήμερον τὴν κλίσιν τῶν κλάδων μὲ ἄλλα ἐπεισόδια τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ σχετίζουσαι. Οὕτως, ἐν Αἰτωλίᾳ διὰ τὴν κλίσιν τῶν κλάδων τῆς ἱτέας, περιφέρεται ἡ ἐξῆς παράδοσις : «Ὅταν βαφτίστηκε ὁ Χριστὸς ἔς τὸν Ἰορδάνη, τὰ δέντρα καὶ τὰ κλαριά ἐκλιναν τὴν κορφήν τους καὶ προσκυνοῦσαν. Ἡ ἰτιά δὲν ἔγειρε μόνον τὴν κορφήν, ἀλλὰ καὶ τὰ κλωνάρια της ὅσο μπορούσε πῶς χαμηλὰ καὶ προσκυνοῦσε τὸ Χριστό. Ἀπὸ τότε ἡ ἰτιά δὲν ἔπαυε νὰ προσκυνᾷ τὸ Χριστό» ².

Παρὰ τοῖς πρόσφυξιν ἐκ Σάντας τοῦ Πόντου : «Τὰ Φῶτα, τὸ βράδυ ποῦ ἀγιάζονται τὰ νερὰ ὅλα τὰ δέντρα τοῦ κόσμου κλίνουν τοῖς κορφές τους σιὰ νερὰ καὶ μύνουν» ³.

Κατ' ἄλλην παράδοσιν ἐκ τῆς παρὰ τὴν Φλώριναν Βέρμπιανης, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὅτε ἀνοίγει ὁ οὐρανός, τὰ δένδρα προσκυνοῦν κύπτοντα μέχρι τοῦ ἐδάφους καὶ πάλιν ἀνυψοῦντα τοὺς κλάδους των ⁴.

Κατὰ Νεοελληνικὰς παραδόσεις, τὸ ξύλον ἐξ οὗ κατεσκευάσθη ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου προήρχετο ἐκ τοῦ δένδρου λυδοριᾶς, εἶδους δρυός ⁵, συνεζητήθη δὲ καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν ἐξελέγη τὸ δένδρον τοῦτο ⁶. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν πρόκειται περὶ τοῦτου. Εἰς διαφόρους σημερινὰς παραδόσεις ἀναφέρεται τὸ δένδρον ἐξ οὗ ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας.

Κατὰ παραδόσιν ἐκ Σινώπης τοῦ Πόντου, ὁ Ἰούδας ἐκρεμάσθη ἐκ δάφνης· κατ' ἄλλην, ἐκ Σύμης καὶ Μεσοχωρίου Πυλίας, ἐκ τοῦ ἀναγύρου, ὅστις ἐν Σύμῃ μὲν καλεῖται ἀρόϋνας (= ἀνά(γ)υρος), ἀζό(γ)υρος δ' ἐν Κρήτῃ ⁷. Ὁ ἀζόγυρος ἐξελέγη, διότι ἀναδίδει βαρεῖαν ὁσμὴν (τὸ ἀζόγυρος προέρχεται ἐκ τοῦ ὄζω + ἀνάγυρος) ⁸.

¹ Μιχαὴλ Γλυκᾶς, Βίβλος χρονική, 515,15.

² Δ. Λουκοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, 187.

³ Μιλτιάδου Νυμφοπούλου, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες Σάντας (Ἀρχεῖον Πόντου, 16,250).

⁴ Κατὰ τὸν Ν. Πολίτην, Ἐνθ' ἀν., 2,905. Ἐν Πελοποννήσῳ πιστεύουν ὅτι τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὰ φυτὰ κλίνουν μέχρι τῆς ρίζης των καί, ἀποχαιρετίζοντα τὴν γῆν, λέγουσι· σ' ἀφίνω γεαί.

⁵ Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 1,101, ἀρ. 179.

⁶ Κ. Κυριακίδου, Ἡ λυδοριὰ, λαϊκὴ παράδοσις περὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ (Λαογραφ., 7,266 ἐξ.).

⁷ Αἱ πληροφορίες κατὰ δελτία τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

⁸ Κατὰ τὸν Ἀναστασίον Βρόντην, Ρόδος, σ. 44 - 45 οἱ Ρόδιοι φυ-

Κατὰ τρίτην παράδοσιν ὁ προδότης ἐκρεμάσθη ἐκ κλάδου συκῆς ¹, κατὰ δὲ τὴν κατωτέρω μνημονευομένην, ἐκ μυρίκης. Τέλος ἐν Γορτυνίᾳ ἐξ ἐνὸς εἵδους δρυός, ὅπερ λέγεται *φονισκαριά*.

Ἡ παράδοσις, περὶ ἧς διὰ μακροτέρων διέλαβεν ὁ Γ. Μέγας ², ἦτο γνωστὴ καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Κατὰ τὰς ἀρχὰς δηλὰ δὴ τοῦ Θ' μ.Χ. αἰῶνος Ἐπιφάνιος ὁ Ἀγιοπολίτης εἰς τὸ Περὶ τόπων ἱερῶν ἔργον του (σ. 51), παρατηρεῖ: «Καὶ δεξιὸν αὐτοῦ εἰσὶν οἱ μύριχες εἰς οὓς Ἰούδας ἀπήγξατο».

Μὲ τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σχετίζεται καὶ ἡ κατωτέρω παράδοσις, μὴ συζητηθεῖσα ἰδιαιτέρως μέχρι σήμερον, ἣν ἀναφέρει ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίᾳ (Ζ' 18).

Κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λοιπὸν αὐτὸν ἱστορικόν, εἰς τὴν Φιλίππου Καισαρείαν, τὴν ὁποίαν ἐκάλουν Πανεάδα Φοινίκης, ὑπῆρχεν ἄγαλμα, περὶ οὗ τὰ ἐξῆς γράφει: «Οὐκ ἄξιον ἡγοῦμαι παρελθεῖν διήγησιν καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς μνημονεύεσθαι ἀξίαν. Τὴν γὰρ αἰμορροοῦσαν, ἣν ἐκ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοῦ πάθους ἀπαλλαγὴν εὖρασθαι μεμαθήκαμεν, ἐνθὲνδε ἔλεγον δοῦσθαι τὸν τε οἶκον αὐτῆς ἐπὶ τῆς πόλεως δεικνυσθαι καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας θαυμαστά τροπία παραμένειν. Ἔστάναι γὰρ ἐφ' ὑψηλοῦ λίθου πρὸς μὲν ταῖς πύλαις τοῦ αὐτῆς οἴκου γυναικὸς ἐκτύπωμα χάλκινον ἐπὶ γόνυ κεκλιμένον καὶ τεταμέναις ἐπὶ τὸ πρόσθεν ταῖς χερσὶ, ἱκετευούσῃ ἑοικός, τούτου δὲ ἄντικρυς ἄλλο τῆς αὐτῆς ἕλης ἀνδρός, ὄρθιον σχῆμα, διπλοῦδα κοσμίως περιβεβλημένον καὶ τὴν χεῖρα τῇ γυναικὶ προτεῖνον, οὗ παρὰ τοῖς ποσὶν ἐπὶ τῆς στήλης αὐτῆς ξένον τι βοτάνης εἶδος φύειν, ὃ μέχρι τοῦ κρασπέδου τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλοῦδος ἀνὴρ ἀλεξιφάρμακόν τι παντοίων νοσημάτων τυγχάνειν. Τοῦτον τὸν ἀνδριάντα εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ φέρειν ἔλεγον, ἔμεινε δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς ὥς καὶ ὄφει παραλαβεῖν ἐνδημήσαντας αὐτοὺς τῇ πόλει».

Μὲ γεγονότα ἐκ τῆς Π.Δ. εἰλημμένα σχετίζονται αἱ δύο κατωτέρω παραδόσεις αἱ μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων διασωθεῖσαι.

Κατὰ τὴν μίαν τούτων, ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου παραδιδομένην (PG, 38,1124): «Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ὁ τούτου (Μωσέως) διάδοχος τὸ πολυθρόνητον Ἰορδάνου ρεῖθρον διαστήσας τὸν αὐτὸν διάγει λαὸν (Ἑβραίους) δώδεκα λίθους ἐκ τῆς κρηπίδος τοῦ ρεύματος ἀνελέσθαι τῷ λαῷ διαταξάμενος, οὓς ὀρῶμεν μέχρι σήμερον οἱ ἐκεῖ φοιτῶντες».

τὸν τι καλοῦσι βρομόκλαδο πιστεύοντες ὅτι βρομεῖ, διότι ἐφύτρωσεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἰούδα. Ἐν Ἡπειρῷ λέγουσιν ὅτι ὁ Ἰούδας ἐκρεμάσθη ἀπὸ τὸ φυτὸν βρομοξυλιά.

¹ Ν. Πολίτου, Ἐνθ' ἀν., 1,103, ἀρ. 183.

² Γ. Μέγας, Ὁ Ἰούδας κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ (Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τρίτου καὶ τετάρτου ἔτους (1941 - 1942), σ. 21,22.

Κατὰ τὴν ἑτέραν, ἐπιστεύετο ὅτι λείψανα τῆς κιβωτοῦ τοῦ Νῶε ἐσώζοντο τὸν Γ' καὶ τὸν Δ' μ.Χ. αἰῶνα ὡς μαρτυροῦσιν ἄνδρες σοβαροί, ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος¹. Ὁ πρῶτος τούτων, ἐν τῷ ὑπομνήματί του εἰς τὴν Ἑξαήμερον (PG, 18,753), λέγων ὅτι ἡ κιβωτὸς ἐστάθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὄρους τῆς Ἀρμενίας, προσθέτει: «Καὶ τὸν τόπον ἔτι καὶ νῦν ἐκείνον ἀποβατήριον οἱ ἐπιχώριοι προσαγορεύουσι καὶ τὰ λείψανα τῆς κιβωτοῦ ἐπιδεικνύουσι καὶ τῇ ἀσφάλτῳ αὐτῆς εἰς ἀποτροπιασμὸν κέχρηται», ὃ ἐπόμενος καὶ ὁ Χρυσόστομος (PG, 56,288), παραδίδει: «Οὐχὶ καὶ τὰ ὄρη μαρτυρεῖ τῆς Ἀρμενίας, ἐνθα ἡ κιβωτὸς ἰδρύνθη; Οὐχὶ καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς ἕως νῦν σφάζεται πρὸς ἡμετέραν ὑπόμνησιν;» Γράφει δὲ καὶ ὁ Ἐπιφάνιος² κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα: «ἔτι καὶ δεῦρο τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάβρακος δεικνύνται ἐν τῇ Καρδύων χώρῃ», καὶ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα Γεώργιος ὁ Μοναχός³: «τῆς δὲ κιβωτοῦ τὰ λείψανα ἕως ἄρτι πρὸς ἀπόδειξιν τῶν γεγενημένων δεικνύνται ἐν ὄρει Ἀραράτ ἀνὰ μέσον τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Παρθικῆς χώρας καὶ τῆς τῶν Διαβηνῶν γῆς, ἐκ γὰρ ξύλων ἀσήπτων, ἥτοι κεδρίων ἦν κατασκευασμένη».

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ παλαιότερον, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, οἱ Ἀρμένιοι ἐβεβαίουν ὅτι λείψανα τῆς κιβωτοῦ ἐσώζοντο ἐπὶ τοῦ ὄρους Barris⁴. Τῆς παραδόσεως ταύτης ἀπήχησις σφάζεται μέχρι σήμερον εἰς τὴν Πίνδον, εἰς τὸ μέσον τῆς ὀροσειρᾶς τῆς ὁποίας ὑπάρχει ὑψηλὴ κορυφὴ Καράβα καλουμένη, οὕτως ὀνομασθεῖσα, κατὰ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν, διότι ἀντιπροσωπεύει τὸ πλοῖον (καράβι) τοῦ Νῶε, τὸ ὁποῖον, κατὰ θαυματουργὸν τρόπον, μετεβλήθη εἰς ὄρος: οἱ ἐπιχώριοι μάλιστα, συγχέοντες τὴν βιβλικὴν παράδοσιν, πρὸς τὴν τοῦ πλοίου τοῦ Νῶε, δεικνύουσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς καὶ κρῖκους, οἷτινες, κατ' αὐτοὺς, ἐχρησίμευον πρὸς πρόσδεσιν τῶν ἀπογείων σχοινίων τοῦ πλοίου τοῦ Νῶε⁵. Ἐνταῦθα ἡ περὶ καράβας παραδόσις συγχέει τὴν ὑπὸ τῶν συγγραφέων ὀνομασίαν τῆς κιβωτοῦ διὰ τῆς λ. σχεδία μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους Barris, ὅπερ σημαίνει πλοῖον.

Παλαιὰ εἶναι ἡ πίστις ὅτι ἥρωες καὶ θεοί, πόλεις προστατεύοντες, περιέρχονται τὰ τείχη αὐτῶν πολιορκουμένων ὑπεραμυνόμενοι τῶν κατοίκων καὶ σφάζοντες αὐτούς.

Τὰ αὐτὰ ἐπίστευον καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ ἡμῶν πρόγονοι, ὧν συγκινητικαὶ

¹ Κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' μ.Χ. αἰῶνα ἐξετυπώθησαν ἐν Ἀπαμείᾳ μετάλλια εἰκονίζοντα τὴν κιβωτὸν μετὰ τοῦ Νῶε καὶ τῆς συζύγου του. F. Vigouroux, Dictionnaire de la Bible, ἐν λ. arche de Noé.

² Ἐπιφάνιος, Κατὰ αἱρέσεων (PG, 41,260).

³ Γεωργίου Μοναχοῦ, Χρονικὸν σύντομον, 1,47 (De Boor).

⁴ F. Vigouroux, Ἐνθ' ἄν.

⁵ L. Heuzey, Excursion dans la Thessalie Turque en 1855, σ. 62-63.

ἀναφέρονται σχετικαὶ διηγήσεις, περὶ τῆς Παναγίας, φέρ' εἰπεῖν περιερχομένης τὰ τεῖχη τῆς βασιλευούσης, ὥς καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀποκρουόντος ἐπιδρομὰς βαρβάρων κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἀντίθετον θρησκευτικὴν παράδοσιν, ἐγκαταλείψως δηλ. πόλεως ὑπὸ ἁγίου, διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν κατοίκων, διετήρησεν ἡμῖν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὅστις, περιγράφων τὰ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν ἄλωσιν τῆς δευτέρας τοῦ κράτους πόλεως, σημειοῖ: «Καὶ ἀπεῖναι δὲ τὸν μυροβλήτην τῆς καθ' ἡμᾶς πόλεως καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἄλωσιν εἰσελεύσεσθαι οἱ αὐτοὶ ξωράκασι· καὶ ἡμεῖς οὐ πεπιστεύκαμεν. Ὡς γὰρ ὀχλοῦντες οἱ πιστοὶ πρὸς ἐπικουρίαν ἐνέκειντο, ἀνεκάλυψεν αὐτὸς προορατικῶς εἰς μάτην τύραννα δυσωπεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἄρτι ἀλλ' ἢ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐλεύσεσθαι»¹.

Πάγκοινος παρ' ἡμῖν εἶναι ἡ πεποίθησις ὅτι δακρύνουσιν αἱ εἰκόνες εἴτε τὴν ἀνάρρῳσιν βαρέως ἀσθενοῦντος ὑποδηλοῦσαι, εἴτε καὶ τὴν λύπην τῶν ἐν αὐταῖς εἰκονιζομένων ἱερῶν προσώπων διὰ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπέλθῃ συμφορὰν. Τὴν πίστιν ταύτην τῶν Βυζαντινῶν τοῦ IB' αἰῶνος προσεπιμαρτυρῶν ὁ κλεινὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἱεράρχης, τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν περιγράφων, σημειοῖ: «Ἐδάκρυον ἅγιοι ἐν εἰκονίσμασι καὶ ἔχαιρον οἱ κενέλιπδες, λέγοντες δυσωπεῖν ἐκείνους ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐλέγομεν ἡμεῖς ναί, ἀλλ' οὐκ εἰσακούονται, διὸ καὶ ἐπιμένουσι κλαίοντες»².

Γνωστοτάτῃ σήμερον ἡ παράδοσις ὅτι πολλαὶ εἰκόνες ὑποβασταζόμεναι καὶ μέλλουσαι νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν ναὸν των, αἴφνης γίνονται τόσον βαρεῖαι, ὥστε ἀδυνατοῦν νὰ τὰς βαστάσωσιν οἱ φέροντες καὶ μόλις, μετὰ πολλὰς λιτανείας, ἀνακτῶσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν βάρος.

Παρομοίαν παράδοσιν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀναφέρει μὲ τὴν εἰκόνα Παναγίας τῆς Ὁδηγητρίας ὁ Εὐστάθιος ἀποδίδων τὸ θαῦμα εἰς τὴν πρόθεσιν τῆς Θεομήτορος νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πόλιν, καὶ συνεχίζει: «Προοδεύουσα γὰρ ποτε τότε καθ' ἡμέραν ἡ τὸ κῦρος ἔχει τοῦ τοιοῦτου καλοῦ καὶ περιελθοῦσα ἔνθα τῆς πόλεως ἡ ἀδελφότης ἤθελε καὶ ἀποκαθισταμένη αὐτῇς εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς καὶ ταῖς εἰσόδοις ἐγγίσασα, οὕτως ὥκνει τὴν εἴσοδον, ὥστε ἀνὰ πόδα χωρεῖν κραταιῶς βιάζεσθαι τὸν αὐτὴν φέροντα καί, ἐνιστάμενον, βαρύνεσθαι ὅτι μάλα καὶ πρὸς τὸ καταπίπτειν γίνεσθαι καὶ οὐ μόνον ἐκείνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ὅσοι συνεπιλάβοιντο, Καὶ ἦν μὲν τὴν ἀρχὴν ὁ ἐκείνην ἀνέχων ὑποπιος, ὥς οἰκοθεν τοιαῦτα τεχνώμενος ὅποια πολλοὶ τερθρεύονται· ὥς δὲ καὶ ἱεροὶ ἄνδρες, ἀγαθοὶ τὸ ἦθος καὶ οἶοι μὴ παλαμᾶσθαι τὰ μὴ δέοντα συνήροντο ἐγκρατῶς καὶ πάντες ἐλάττους ἦσαν τῆς τοῦ ἱεροῦ σίγνου ἰσχύος

¹ Tafel, Eustathii opusc., 302,78.

² Tafel, Eustathii opusc., 302,89.

καὶ οὐκ ἐπείθετο εἰσελθεῖν, ἀλλ' ἦν, ὡς εἰπεῖν, ἀφόρητον, ὑπέρχεται φόβος ἅπαντας, ὅσον ἐχρῆν παθεῖν, ἐχέφρονας· καὶ ἀναπρήσαντες δάκρυα, ὕψωσαν κλανυθμόν καὶ φωνὰς ἐπῆραν πρὸς τὸν Ὑψιστον υἱὸν τῆς πανάγνου μητρός. Καὶ οὐκ ἐνέδωκαν, ἕως τοῦ σημείου ἤδη διαδειχθέντος, εἴτα μόνος ὁ βασιτάζων ἀβάρυντος καὶ ἀπαρἀπόδιστος ἤγαγε τὸ ἅγιον μόρφωμα ἔνθα ἴδοντο»¹.

Κατὰ Νεοελληνικὴν παράδοσιν ἐκ Καλαμῶν : «Ὅταν ὁ Ἀράρης τοῦ σπιτιοῦ γυρίζῃ ἔς τὸ σπίτι, τὰ βαρέλια τοῦ κρασιοῦ καὶ τὰ πιθάρια τὸ λάδι ξεχειλίζουν καὶ τὸ σιτάρι καὶ ἡ ἄλλη προμήθεια τοῦ σπιτιοῦ αὐξάνει»².

Καθ' ἑτέραν, ἐκ Σάμου : «Πολλῶν ἀνθρώπων τὰ πιθάρια τὸ λάδι ἔς τὸ κατώγει τοῦ σπιτιοῦ των ξεχείλισαν τόσον πολὺ, ποῦ μάζευαν καὶ μάζευαν καὶ δὲν ἐσωνότανε κι' ἔπαψε ν' ἀναβλύζῃ μόνον ὅταν μίλησαν»³.

Πιστεύουσι δὲ καὶ οἱ Κερκυραῖοι ὅτι ὁ ὑπερχειλισμὸς συμβαίνει, ὅταν τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ ἀγαπᾷ τὸν οἰκοδεσπότην.

Ἡ παράδοσις αὕτη, τροποποιημένη, ἀφ' οὗ ὁ ὑπερχειλισμὸς τῶν δοχείων ἀποδίδεται εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ, προέρχεται ἐκ τῆς Π.Δ., καθ' ἣν χήρα πιεζομένη ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ της, ὅστις, ὡς ἐνέχον ἀπῆτει τὸν υἱὸν της, ἦλθε πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον, ὅστις τῆς εἶπε : «μνημόνευσον εἴτε καὶ ὀλίγον ἔνδον τυγχάνει· ὡς δὲ εἶπεν ὅτι κεράμιον ἐστὶ καὶ λείψανον ἐν αὐτῷ βραχὺ ἐλαίου, παρασκευάσόν μοι, εἶπε, πληθὺς ἀγγείων καὶ ἡ μὲν ἡντρεπίσεν, ὁ δὲ δι' αὐτῆς ἐπλήρωσε καὶ τῷ δανειστῇ ἐλύθη τὸ ὄφλημα»⁴.

Παρομοία παράδοσις φέρεται καὶ περὶ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, ὅστις εἰς τὴν χήραν, ἣτις τοῦ εἶπεν ὅτι ἔχει δράκα ἀλεύρου ἐν τῇ ὑδρίᾳ καὶ ὀλίγον ἔλαιον εἰς τὸν καμψάκην, ἀπήντησεν : «Ἡ ὑδρία τοῦ ἀλεύρου οὐκ ἐκλείψει καὶ ὁ καμψάκης τοῦ ἐλαίου οὐκ ἐλατιωνήσῃ ἕως ἡμέρας τοῦ δοῦναι Κύριον τὸν θετὸν ἐπὶ τῆς γῆς»⁵.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἐννοεῖται ὅτι μνημονεύεται συχνὰ ὑπὸ μεσαιωνικῶν συγγραφέων καὶ ἀγιολογικῶν κειμένων. Οὕτως ὁ Θεολόγος Γρηγόριος εἰς τὰ Ἠθικά του ἔπη (PG, 37,592, στίχ. 175), τὴν ἀναφέρει διὰ τῶν ἑξῆς :

καὶ κεράμιοιο βρῦντος ἀεὶ τόσον ὑγρὸν ἔλαιον
ὅσσον ἀφύσσετο χερσὶ φιλοξένοιο γυναικός.

Ἐπειτα τὴν μνημονεύει ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βίου τοῦ ὁσίου Συμεὼν διὰ τῶν ἑξῆς : «Τοῦ δὲ (Συμεὼν) τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐπὶ τοῦ πίθου ποιή-

¹ Tafel, Eustathii opusc., 302,66,73,89 καὶ 303,5.

² Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 1,255,256, ἀρ. 455.

³ Ν. Πολίτου, Ἐνθ' ἀν., 1,256, ἀρ. 456. Βλ. παῖ 2, σ. 1099.

⁴ Ἀστερίου Ἀμασείας, Ὀμιλία κατὰ πλεονεξίας (PG, 40,213).

⁵ Βασιλειῶν τρίτη, κεφ. ΙΖ' 12,14.

σαντος καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε προσφωνήσαντος, ροῖζος ἐκ τοῦ πίθου ἀνεδόθη τοιοῦτος ὡς τὸ πῶμα τριῶν πηχῶν διάστημα πόρρω ἀποτινάξασθαι, τοὺς δὲ παρισταμένους δύο πρὸς τοῖς πενήκοντα στάμνους ἀντλήσαι καὶ μὴ ἐλαττωθῆναι τὸν οἶνον, ἀλλὰ ποταμὸν ὑπερβλύζειν καὶ τὸν πίθον μέχρι τοῦ νῦν εὐλογημένον ὑπὸ τῶν περιόικων κοτονομάζεσθαι, καταπλεγέντων τῷ θαύματι»¹.

Τὴν παράδοσιν ταύτην εἰτα ζωηρὰν ἀναφέρει ὁ τε Μιχαὴλ Γλυκάς² καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Ὁ ἱεράρχης οὗτος, παρατηρῶν ὅτι αὕτη ἀνακαλεῖ εἰς τὸν νοῦν τὰς Εὐαγγελικὰς σπυρίδας, τοὺς κοφίνους καὶ τὸ Ἀποστολικὸν δίκτυον³, ἐπανελημμένως τὴν ἀναφέρει διὰ τῶν ἑξῆς: «ὁ ἔλαιον ἐκβλύσας καμψάκης εἰς ἀέναον»⁴ ἔτι δὲ καὶ τὰ μέχρι νῦν βλεπόμενα τεράστια⁵, «τὰ καθ' ἱστορίαν παλαιὰν καὶ νέαν αἴφνης ἐμπιμπλάμενα δορεῖα, δίχα πόνου καὶ ἐργασίας»⁶. «Καὶ ὁ μὲν εὐρίσκει πάλαι πονὺν πύελον ἀνακαλυφθεῖσαν, ἥ τις ὑδροῦ μέν τινος πλήρης ἦν καὶ ἐξηντιλεῖτο αὐτὸ καὶ ἐξεφορεῖτο ἐπιμελῶς, οὐκ ἦν δὲ παθεῖν ἐκείνην κένωμα»⁷, καὶ σαφέστερον δέ: «πεπείρῃνται γὰρ καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς δοχεῖα ἐν οἴκοις θεοφιλέσιν, οἶνον καὶ ἔλαιον στέξαντα μέχρι πολλοῦ εἰς δυσεξάντητον, οἷς οὐδὲ ἦν ἂν ἐπιλείψαι οἶμαί τοι στεγασμένον, εἰ μὴ ἐξελαλεῖτο τὸ θαῦμα ὑπὸ τῶν ἐξαντιλούντων»⁸.

Ἀπηχῆσεις τῆς παραδόσεως ταύτης ἐσφάζοντο καὶ εἰς μεταγενεστέρους αἰῶνας ὡς δεικνύει ὁ Γεώργιος Σφραντζῆς, ὅστις ἐν τῷ Χρονικῷ του (163,22), γράφει: «Πῶς ἐπληθύνετο ἡ ὑδρία τοῦ ἀλεύρου, πῶς τὸ ἔλαιον Ἑλισσαίου ἐβλυσεν εἰς τοὺς κεράμους;» καὶ αἰῶνας μετὰ ταῦτα Ἀγάπιος ὁ Λάνδος ἐν τῇ Ἀμαρτωλῶν σωτηρίᾳ⁹, καὶ ἐν συναξαρίῳ, παρ' ᾧ ἀναγινώσκομεν: «Καὶ ἐμφανισθεῖσα ἡ Δέσποινα ἐπλήρωσεν ὅλα τὰ ἀγγεῖα (τοῦ οἴνου) ὅπου ἐχύνετο ἄνωθεν... Ἀλλοτε πάλιν ἐπλήθυνε τὸ ἔλαιον, ἄλλην φορὰν τὰ ὄσπρια»¹⁰.

Τόσον δὲ ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἦτο ἡ παράδοσις διαδεδομένη, ὥστε καὶ μέχρι σήμερον, κατὰ τόπους, περιφέρεται ὡς λ.χ. ἐν Κερκύρᾳ ἔνθα ἡ θαυματουργὸς ὑπερχείλις τοῦ ἐλαίου καλεῖται ἀναβρύσισμα, ἀνάβρυσμα δ' ἐν Σάμῳ καὶ ἀναβρουσιλίσμα ἐν Ἀνδρῳ.

¹ Βίος καὶ πολιτεία τῶν θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Λαβίδ, Συμεὼν καὶ Γεωργίου (Anal. Boll., 18,236,19).

² Μιχαὴλ Γλυκάς, Βίβλος χρονική, 358,18.

³ Tafel, Eustathii opusc., 230,41.

⁴ Tafel, Ἐνθ' ἀν., 230,41.

⁵ Tafel, Ἐνθ' ἀν., 230,38.

⁶ Tafel, Ἐνθ' ἀν., 172,11.

⁷ Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐξάγεται καὶ τὸ ἑξῆς ὅτι καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερον, ἐπιστεύετο ὅτι χάνεται ὑπάρχον ἀγαθόν, ἂν τις ἐκμιστηρευσθῇ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ.

⁸ Ἀγαπίου Λάνδου, Ἀμαρτωλῶν σωτηρία, κεφ. Γ' θαῦμα 22, σ. 340.

⁹ Ἐπιθι Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 2,1099.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΞΕΝΩΝ ΛΑΩΝ

Ἐνταῦθα ἀναφέρω τὴν ὑπὸ τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου μνημονευμένην παράδοσιν (Παρεκβ., 372,21), περὶ τῶν κατοίκων τῆς Θούλης, τὴν θέσιν τῆς ὁποίας ὁ Ι. Τζέτζης ὁρίζει πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βρετανίας καὶ ἦν οἱ Βυζαντινοὶ ἐθεώρουν ὥς ἐν τῶν μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένων μερῶν τοῦ κόσμου¹.

Λέγει λοιπὸν ὁ ἱεράρχης : «Ὅτι δὲ καὶ βόρειοι πυγμαῖοι περὶ πον τὰ τῆς Θούλης ἀντιπέραια ἔνθα τὰ Ἰγγλικά βραχύσωμοι καὶ αὐτοὶ καὶ ὀλιγοχρόνιοι εἰς τὸ παντελὲς βέλεσι χρώμενοι λεπυνομένοις ὥς εἰς βελόνην περιάδεται καὶ εἰσὶν οἱ βεβαιοῦνται ἀνθρωπάρια τοιαῦτα ἰδεῖν».

ΜΑΡΜΑΡΩΜΑΤΑ

Ὁ μακαρίτης Σίμος Μενάρδος εἰς τὸ λίαν ἐνδιαφέρον ἄρθρον του περὶ Ρήγαινας, ὑφ' ἣν διαβλέπει τὴν Ἀφροδίτην², ἐν ᾧ πολλὰ λέγει περὶ παραδόσεων καὶ τοπωνυμίων ἐν Κύπρῳ, σχετικῶν μὲ τὴν θεάν, δὲν ἀναφέρει τὴν ἐπομένην, τὴν ὁποίαν ἀπεθησαύρισεν εἰς τὰ Σχόλιά του εἰς Λυκόφρονα ὁ Ἰσαάκιος Τζέτζης³, λίαν ἐνδιαφέρουσιν δὲ τὴν ἱστορίαν τῶν περὶ ἀπολιθώσεων ὑπὸ τοῦ λαοῦ πιστευομένων. Κατὰ τὸν συγγραφέα λοιπὸν τοῦτον, ἡ Ἀφροδίτη συλληφθεῖσα συνευναζομένη μετὰ τοῦ Ἀρεως καὶ διὰ τοῦτο : «ὀργισθεῖσα τοῖς θεοῖς ἐλθεῖν εἰς Κύπρον ἀποχωρισθεῖσαν αὐτῶν περὶ τὸ Κάσιον δὲ ὄρος⁴ διατρίβειν. Οἱ δὲ θεοί, ζητοῦντες αὐτήν, ἦλθον ἐν Κύπρῳ καὶ εὖρον γραῦν καὶ ἐπύθοντο αὐτήν, εἰ εἶδε τὴν Ἀφροδίτην, ἣ δὲ ἔδειξε τὸν τόπον ἔνθα ἦν κεκρυμμένη· ὀργισθεῖσα δὲ ἡ Ἀφροδίτη ἀπεμαρμάρωσεν αὐτήν καὶ φασὶ μέχρι τοῦ νῦν ἵστασθαι τὴν στήλην αὐτῆς».

ΤΟΠΟΙ

Πλείσται ὑπάρχουσι Νεοελληνικαὶ παραδόσεις συνδεόμεναι μὲ τὴν ὀνομασίαν διαφόρων τόπων, ἣν αὐταὶ ζητοῦσι νὰ ἐρμηνεύσωσι, πρὸς δὲ καὶ

¹ Ἐπιθι Φ. Κουκουλέ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, 2,350.

² Σίμου Μενάρδου, Ἡ Ρήγαινα, ΔΙΕΕ, 6,117 ἑξ.

³ Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἀλεξάνδραν, στίχ. 826, τόμ. 2,264,9 (ἕκδ. Ed. Scheer).

⁴ Κατ' ἄλλην γραφὴν, Καυκάσιον.

ιστορικάι τοπικάι ἔξ ἱστορικῶν γεγονότων διάφορα τοπωνύμια διασαφηνίζουσαι.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους πολλαὶ τοιαῦται θὰ περιεφέροντο, ὥς ἀπέσβεσεν ὁ χρόνος. Τὰς ὀλίγας, ὥς κατὰ τὰς μελέτας μου ἠδυνήθην νὰ συλλέξω, εὐχαρίστως καταχωρίζω ἑνταῦθα.

Ὡς διηγῆται ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης, εὐθὺ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐν Χώναις τῆς Φρυγίας, ἔρρεον δύο ποταμοί, ὁ Λύκος καὶ ὁ Κάπρος, περὶ τὰς πηγὰς τῶν ὁποίων ἐφαίνετο λευκὴ ἄμμος, μὴ ἔχουσα ἐκ φύσεως τὸ χρῶμα τοῦτο, ἐκ τοῦ ἐξῆς λόγου, κατὰ τὸν σοφὸν ἱεράρχην, τὴν ἀρχὴν ἔχουσα. Ὡς λοιπὸν οὗτος παραδίδει : « *Ἦν τι γύναιον ἀσεβές, ποιμενικόν, πολυθρεμμον, θυμῷ καὶ αὐτὸ ρέον κατὰ τοῦ ἱεροῦ, ὁ γάλακτος ἀρύεται πᾶσαν πηγὴν καὶ ἀμέλγει πᾶσαν μὲν αἶγα, πᾶσαν δὲ βοῦν, εἶτα ὁμοῦ τοὺς γαυλοὺς ἐκκενοῖ καὶ γαλαξίαν ποταμὸν σχεδιάζει καὶ συμβάλλει τοῖν δυοῖν τοῦτον τρίτον καὶ αὖξεται τὸ ρεῖθρον Λύκου καὶ Κάπρου, τραφὲν λεαίνης ταύτης πολλῷ γάλακτι. Καὶ ἵνα μὴ τὸ ρεῦμα τοῦ χρόνου τὸ πεπραγμένον ἀποκλύσῃ μνήμης ἀνθρώπων, κέχρωσται γαλακτώδει ψαμάθῳ ἢ προχοῇ καὶ κηρύσσει τὸ τέρας ἐπικληθεῖσα **Γάλα Γραός*** »¹.

Τὴν τοπωνυμίαν Γάλα Γραός, χωρὶς νὰ ἐρμηνεύῃ, ἀναφέρει καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ, Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ἐν τῇ Χρονικῇ του διηγῆσαι².

Μὲ τὴν ἐρμηνείαν τοπικῶν ἐπ' ἴσης φυσικῶν φαινομένων συνδέονται καὶ αἱ ἑπομεναι δύο παραδόσεις, ὥς κατέγραψεν ὁ Ι. Τζέτζης.

Κατὰ τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἰάσων μετὰ τῶν Ἀργοναυτῶν, περὶ τὴν Σύρτιν τῆς Λιβύης, ἴδρυσεν ναὸν εἰς τὸν Ἡρακλέα καὶ ἐκεῖθεν οἱ Ἀργοναῦται, φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων τὴν Ἀργώ, τὴν μετέφερον καὶ τὴν κατέθηκαν εἰς ἄλλην θάλασσαν : « *Ἐν ἧ θαλάσῃ ὁ ἀποπλυνθεὶς ἰδρὼς τῶν Ἀργοναυτῶν ἐν ταῖς ψάμμοις μέχρι τοῦ νῦν δίκην ἐλαίου στίλβει μήτε ὑπὸ τοῦ τῆς θαλάσσης κλύδωνος μήτε ὑπὸ ὄμβρων καθαιρόμενος* »³.

Κατὰ ἑτέραν, παρηλλαγμένην πῶς παράδοσιν, ἣτις τὸ φαινόμενον μετατοπίζει εἰς Σικελίαν⁴ : « *Ἔστι τόπος ἐν Σικελίᾳ ἔνθα γυμνασάμενοι Ἀργοναῦται τὸν ἰδρῶτα αὐτῶν ὕστερον ἐν τῇ ἄμμῳ ἀπεστεγγίσαντο, ὅθεν καὶ μέχρι τοῦ νῦν δίκην ἐλαίου ἐν ταῖς ψήφοις φαίνονται ρανίδες ὥς οὐδὲ ὁ κλύδων τῆς θαλάσσης οὐδὲ ὄμβρος δύναται καθάραι* ».

Μὲ τοπικὰς παραδόσεις συνδέονται καὶ ὅσα γράφει ὁ Θεσσαλονίκης

¹ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σωζόμενα, 1,57,5 ἔξ.

² Νικήτα Χωνιάτου, Χρονικὴ διήγησις, 255,5,7. Τὴν θέσιν τοῦ Γάλακτος Γραός καθορίζει ὁ W. M. Ramsay εἰς τὸ ἔργον του, The historical geography of Asia Minor, 81,136.

³ Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἀλεξάνδραν, στίχ. 871, σ. 282,7.

⁴ Ι. Τζέτζου, Ἐνθ' ἀν., στίχ. 874, σ. 283,15.

Εὐστάθιος (Παρεκβ., 1003,15), ὁμιλῶν περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Ο, 19), ἀναφερομένου δεσμοῦ τῆς Ἥρας, ἔνθα, ὠργισμένος ὁ Ζεὺς διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἑκτορος, λέγει πρὸς τὴν σύζυγόν του :

*οὐ μέμνη ὅτε τ' ἐκρέμω ὑψόθεν ἐκ δὲ ποδοῖν
ἄκμονας ἦκα δύω περὶ χερσὶ δὲ δεσμὸν ἔηλα*

καὶ προσθέτει : «εἰς δὲ τὸν τόπον ταῦτον προσγράφουσί τινες καὶ τούτους τοὺς στίχους

*πρὶν γ' ὅτε δὴ σ' ἀπέλυσα ποδῶν, μύδρους δ' ἐνὶ Τροίῃ
κάββαλον ὄφρα πέλοντο καὶ ἐσσομένοισι πνθέσθαι.*

Καὶ δείκνυνταί φασιν ὑπὸ τῶν περιγητῶν οἱ τοιοῦτοι μύδροι, οὓς ἀνωτέρω ἄκμονας εἶπεν»

Πολυθρύλητα εἶναι τὰ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης Σόδομα καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῶν ὑπὸ κατακλυσμοῦ, ἐπὶ Ἀβραάμ (Γέν. XIV, 2, XIX, 24), ἔνεκα τῆς ἀσελγείας τῶν κατοίκων των, ἐξ ἧς ἔλαβον τὴν ἀρχὴν καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὁ Σοδομισμὸς καὶ οἱ Σοδομίται.

Τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι τῆς πόλεως ταύτης, ἣτις ἦτο μία τῶν πόλεων τῆς Πενταπόλεως, ἐδεικνύοντο κεκαυμένα τὰ ἔχνη κατὰ τὸν Γ' μ.Χ. αἰῶνα, κατὰ μάρτυρα τὸν Ἀντιοχείας Εὐστάθιον ¹, ὅστις γράφει : «*Ἡ Σοδόμηνα καὶ ἔτι καὶ νῦν κεκαυμένα αὐτῆς τὰ ἔχνη φαίνεται· ἔστι γὰρ ἰδεῖν πέντε πόλεων σκιάς ἐν αἷς βλαστάνει καρπός, ὃς φαίνεται μὲν ἔξωθεν παραπλήσιος τοῖς ἐδωδίμοις, ληφθεὶς δὲ ταῖς χερσὶν εἰς τέφραν καὶ καπνὸν ἀναλύεται*». Ἐγράψε δὲ περὶ τῶν αὐτῶν κατὰ τὸν IB' αἰῶνα καὶ ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς ἐν τῇ Χρονικῇ του διηγῆσαι (251,11) : «*Τὰ γὰρ Σόδομα ἐκεῖνα περικαλλῇ μὲν ἐσιῶτα, τέφρα δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὄντα (καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ ἀῆρ σὺν τοῖς ὕδασι ἐκ-πυροῦται)*».

Περὶ τὸ χωρίον Χλεμπίναν, κείμενον μεταξὺ Φιλίππων καὶ Ἀμφιπόλεως, ὑπῆρχε πηγὴ καλουμένη τοῦ Βασιλακίου. Τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τοπωνυμίου δίδει Ἄννα ἡ Κομνηνὴ, διηγουμένη ὅτι ὁ Βασιλάκιος, διεκδικῶν τὴν βασιλείαν, ἠττήθη, διωκόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην, προδοθεὶς δ' ὑπὸ τῶν ἰδίων, οἵτινες : «*περὶ τι χωρίον Χλεμπίναν καλούμενον ἀπαγαγόντες ἐγγὺς τῆς ἐν αὐτῷ πηγῆς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύττουσιν ἐξ οὗ μέχρι καὶ δεῦρο ἡ πηγὴ Βασιλακίου κέκληται*» ².

¹ Εὐστάθιου ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας καὶ μάρτυρος, Εἰς τὴν Ἐξαήμερον ὑπόμνημα (PG, 18,761).

² Ἀννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς, 1,48,9.

Περιφέρονται παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησι παραδόσεις, αἵτινες τὴν πολυφαγίαν τῶν κατοίκων ὠρισμένων τόπων ζητοῦσι νὰ ἐρμηνεύσωσιν ἐκ τοῦ ὅτι οὗτοι ὑφίστανται τὸ πάθος, ἔνεκα κατάρας, ἣν κατ' αὐτῶν ἐξετόξευσαν ὅσοι ἄνδρες.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐρμηνείας φαίνεται ὅτι ἦτο γνωστὸς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὥς φαίνεται ἐκ τῆς κατωτέρω διηγήσεως, ἣν ἀπεθησαύρισε Συμεὼν ὁ Μεταφράστης. Κατὰ τοῦτον, ἐν Φρυγίᾳ ὑπῆρχε χωρίον, Αὐλὼν καλούμενον. Ἐξ αὐτοῦ διερχόμενος ὁ ἅγιος Ἀβέρκιος, συνήντησε τοὺς κατοίκους του τρώγοντας καὶ τοὺς ἐζήτησεν ὕδωρ, ἵνα πίῃ, αὐτοὶ ὅμως ἵνα μὴ διακόψωσι τὸ φαγητόν των, δὲν τοῦ ἔδωκαν ἀπάντησιν. «Ἐμέμπατο οὖν τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην ὁ φιланθρωπότατος Ἀβέρκιος καὶ τὸ μηδέποτε κορέννυσθαι αὐτοῖς ἐπηράσατο. Ὁ καὶ ἔσχον εἰς δεῦρο παραμένον αὐτοῖς μισανθρωπίας φιλάνθρωπον ἀτεχνῶς ἐπιτίμιον»¹.

ΦΥΤΑ

Διὰ διαφόρων αἰώνων τῆς Βυζαντινῆς περιόδου διήκει ἡ παράδοσις ὅτι ὄχι μόνον τὰ ἔμψυχα (ἄνθρωποι - ζῶα) ἀλλὰ καὶ τὰ ἄψυχα, αἰσθάνονται πρὸς ἄλληλα ἔρωτα. Πβ. τοὺς ἐξῆς στίχους τοῦ Νικήτα Εὐγενειανοῦ:

*Ἐρως φυτῶν γὰρ καὶ σιδήρου καὶ λίθου
κρατεῖν ἔοικεν, οὐ γὰρ ἀνθρώπων μόνον
καὶ γὰρ σίδηρος εἰς μαγνήτιν ἐκτρέχει
ἐρωτικόν μοι πῦρ δοκῶν ἔνδον φέρειν*².

Ἐγραψε δὲ καὶ ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης εἰς τὰς Ἐπιστολάς του³: «τὴν μαγνήτιν λίθον ἔρᾶν τοῦ σιδήρου φασὶν καὶ τοσοῦτον ζῆν ἰστοροῦσι τὴν λίθον ὅσον τῷ ἐρωμένῳ καὶ σύνεστιν· ὁπνίκα γὰρ ἡ λίθος τοῦ ὁμοζύγου χωρίζεται παραντίκα νεκροῦται καὶ τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν ἀποτίθεται».

Ἡδὴ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἔγραψε (Ἑπη ἡθικά, PG, 37,541):

*εἰ δ' ἔτεον φοίνιξι πόθον νόμος ὑψικόμοιοι
μυγνυμένοις θῆλύν τε καὶ ἄρσενά εἶαρος ὥρη*

¹ Συμεὼν Μεταφράστου, Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀβερκίου, PG, 115,1245.

² Νικήτα Εὐγενειανοῦ, Τὰ κατὰ Δρόσιλλαν καὶ Χαρικλέα, Δ' 135.

³ Θεοφύλακτος Σιμοκάττου, Ἐπιστολαὶ ἡθικά, ἀγροικικά, ἐταιρικά, ἐπιστ. 16η.

*ἐρνοκόμων παλάμῃσι βρούειν βοτρυνώδεα καρπὸν
ἔστι καὶ ἀνύχοισι γάμος καὶ δεσμός ἔρωτος.*

Ἰδίᾳ διὰ τὰ φυτά, ἡ ἀντίληψις εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη, στηριζομένη εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι τῶν ἄρρενων δένδρων ἡ γῦρις μεταφερομένη εἰς τὰ θήλεα τὰ γονιμοποιεῖ. Οὕτω, κατὰ τὸν Γ' μ.Χ. αἰῶνα, ὁ Ἀντιοχείας Εὐσταθίος γράφει: «*Ἡ δὲ θήλεια φοῖνιξ καθίησι τοὺς κλάδους οἷονεὶ τῆς συμπλοκῆς ἐφιεμένη τοῦ ἄρρενος καὶ οἱ γεωργοὶ τοὺς ψῆνας τοῦ ἄρρενος τοῖς κλάδοις ἐμβάλλοντες αὐτῆς πρὸς τὸ οἰκεῖον τῆς ὀρθότητος σχῆμα καθιστῶσι αὐτήν*»¹.

Σαφέστερον τὸ πρᾶγμα διευτύωσε ὁ Λόγγος γράψας²: «*Τὰ ἄνθη πάντα ἔρωτος ἔργα· τὰ φυτὰ πάντα τούτου ποιήματα*».

Μετὰ τὸν Λόγγον, Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης, τὴν αὐτὴν γνώμην ἐξήνεγκε· λέγει λοιπόν: «*Ὁργῶσι καὶ φοῖνικες ἔρωτι φυσικῶ καὶ τοῦ θήλεος τὸ ἄρρεν ἐφίεται καὶ περικυρτοῦνται ὁ ἄρρεν τῷ ἔρωτι καὶ τῇ κόμῃ τὴν ἐρωμένην περιπλέκει*»³.

Καὶ ἡ παράδοσις συνεχίζεται κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς γράφει εἰς τὴν Χρονικὴν του βίβλον (24,22): «*Καὶ αὐτοὺς γὰρ τοὺς φοῖνικας (οἱ φυτοργοὶ) εἰς ἄρρενας καὶ θηλείας διιστῶσι καί, τὸ παράδοξον, ἔρως φυσικὸς παρ' αὐτοῖς. Ὑποκύπτει γὰρ ἡ θήλεια τῷ ἄρρενι ὀργῶσα τρόπον τινὰ καὶ τῆς συμπλοκῆς ἐφιεμένη καὶ οὕτως οἷον ἐν αἰσθήσει τῆς ἀπολαύσεως γεγυῖα καὶ ἀνορθοῦνται πάλιν τοὺς κλάδους καὶ πρὸς τὸ πρότερον ἀποκαθίσταται σχῆμα*» καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Γλυκᾶς (Ἐνθ' ἄν., 70,21): «*Τὸ δὲ περὶ τὸν φοῖνικα τὸ φυτὸν ἐρωτικὸν γενόμενον πάθος καὶ ὅπως ἡ θήλεια καὶ διίσταται τοὺς κλάδους αὐτῆς ὑποκλίνει τῷ ἄρρενι καὶ ὅπως πάλιν πρὸς ὀρθιον ἔρχεται σχῆμα τῆς συναφείας οἷον ἀπολαύσασα ποίαν ἀκοὴν οὐκ ἐμπύπλησι θαύματος ;*»

Εἶπον δὲ καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων τοῦ Γλυκᾶ ὁ μὲν Νικήτας ὁ Εὐγενειανός:

*ἐρᾷ δὲ φυτοῦ φυτὸν ἄλλο πολλάκις
φοῖνιξ δὲ πρὸς γῆν οὐδὲ ριζοῦσθαι θέλει
εἰ μὴ τὸ θῆλυ συμφυτεύσειας πέλας*⁴

ὁ δ' Εὐσταθίος ἢ Εὐμάθιος: «*Κατὰ δὲ τὰς τῶν φοινίκων θηλείας πτόρθον ἐξ ἄρρενος φοινίκος περὶ μέσην αὐτὴν ζητεῖ τὴν ψυχὴν*»⁵.

¹ Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας, Ἐνθ' ἄν., PG, 18,716.

² Λόγγου, Τῶν κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην λόγοι Δ', Β' 73.

³ Θεοφύλακτου Σιμοκάττου, Ἐπιστολαὶ ἡθικαί, ἀγροτικά, ἑταιρικά, ἐπιστ. 18η.

⁴ Νικήτα Εὐγενειανοῦ, Τὰ κατὰ Δρόσιλλαν καὶ Χαρικλέα, Δ' 135,142.

⁵ Εὐσταθίου τοῦ Φιλοσόφου, Τὸ καθ' Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν δράμα, I, 3,2.

Καὶ ὁ Θεσσαλονίκης δ' Εὐστάθιος ἔγραψεν : « Ἰνδάλλεται τις ἀγάπη καὶ ἐν φυτοῖς καὶ οἷδασιν αὐτὸ οἱ τὸ ἐν φοίνιξι τοῖς φυτοῖς καθιστορήσαντες καὶ οὕτως εἶπεῖν ἀρρενόθηλον »¹.

Καὶ ἡ παράδοσις συνεχίζεται. Εἰς τὸ μεταγενέστερον ποίημα Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην ἀναγινώσκομεν² :

ἀλλὰ ἰδὲς καὶ θαύμασε τὸ δένδρον τὸ φοινίκιν
ὥς ἂν οὐκ ἔχη ἀρσενικὸν τὸ θηλυκὸν φοινίκιν
τότε οὐ καρπεύει εἰς τὴν γῆν, πάντα θλιμμένον στέκει.
Ἄφες αὐτὸ καὶ θαύμασε τὸν λίθον τὸν μαγνήτην
ὥς ἔλκει ἀπὸ τοῦ πόθου τοῦ τὴν φύσιν τοῦ σιδήρου.

Οὐδὲ θὰ ἔπρεπε, ἴσως, νὰ μείνῃ ἀμνημόνευτον ὅτι τὸν ἀμοιβαῖον ἔρωτα τῶν φυτῶν δέχεται καὶ ἡ δημώδης ἡμῶν ποίησις, ἥτις ἐν ποιήμασι παριστάνει κάλαμον καὶ κυπάρισσον πεφυτευμένα παρὰ τοὺς παρακειμένους τάφους δύο ἑραστῶν προσκλίνοντα ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ ἀνέμου καὶ ἄλληλα φιλοῦντα.

Τὸ ὅτι αἰσθάνονται τὰ φυτὰ δεικνύει καὶ ἡ ἑξῆς παράδοσις :

Κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ἔζη ὁ μέγας δρουγγάριος Κωνσταντῖνος, οὗτινος ὁ υἱός, ἔνεκα τοῦ ἀξιώματός του, ἦτο γνωστὸς ὡς λογοθέτης.

Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου τὴν ἑξῆς παράδοσιν ἀναφέρει ὁ I. Τζέτζης :

ἦν ποῖν συκὴ τις παρ' ἡμῖν ἐκ τῶν ὠραιοκάρπων
αὕτη κλῆσιν ἐκέκτητο συκὴ τοῦ Λογοθέτου.
Μόνος ἐκ ταύτης γὰρ αὐτὸς κατήσθιε ἐκεῖνος,
κἀγὼ βραχέα δέ τινα κλοπῇ τῇ λαθριδίῳ·
αἶφνης θανόντος τοῦ αὐτοῦ ποτε τοῦ Λογοθέτου
εὐθὺς ἐψύγη τὸ φυτὸν ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ
παρακρεμάσαν τρομερὰ καὶ ρυσαιρὰ τὰ φύλλα
ἐρράγη δὲ τῇ αὐριον ἐκ κορυφῆς εἰς ρίζαν³.

Εἰς τὰς περὶ φυτῶν κατὰ τὸν μεσαῖωνα θαυμαστάς διηγήσεις ὡς εἶναι ἡ περὶ τῆς Βαταρίτιδος ρίζης, ἥτις καὶ κυνόσπαστος ἐκαλεῖτο⁴ καὶ τὰς παρὰ τοῦ μανδραγόρα, ἃς προστεθῶσιν ἐνταῦθα ὅσα ἐν ἐπιστολῇ του περὶ ὀριγάνου λέγει ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, ἅτινα ἐν μέρει ὑπομιμνήσκουσι τὰ περὶ τῆς ἐξ-

¹ Tafel, Eustathii opusc., 63, 18.

² Wagner, Carmina graeca medici ævi, στίχ. 161.

³ I. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. 4, ἐπιστ. 691. Βλ. καὶ χιλ. 5, ἴστορ. 17, 596.

⁴ Περὶ τούτων βλ. Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 1, 174 καὶ 2, 907.

ορύξεως τοῦ ἀρχαίου μώλυνος ¹ καὶ τοῦ μανδραγόρα. Κατὰ τὸν Ψελλόν, λοιπόν : « Ἡ ἐδωδιμος πόα, τὸ δριγανον, βάσκανον ἔχει καὶ δραπέτιν τὴν δύναμιν καὶ ὅσον σκάπητι τις τόσον βυθίζεται ἢ ρίζα, ἀλίσκεται δὲ οὔτε σκαπάνη οὔτε δικέλλη, οὔτε χειρί· εἰ δέ τις περὶ τὴν πόαν ἀσελγαίνειν ἐθέλει, ἢ δὲ αὐτίκα ἀνατρέχει τῆς γῆς, ὥσπερ ἐρῶσα τοῦ ἀσελγήματος καὶ τό γε παράδοξον εἰς κόρης εἶδος ἢ ρίζα ἀπεικονίζεται » ².

ZQA

Πολλαὶ εἶναι αἱ μεσαιωνικαὶ παραδόσεις αἱ σχετιζόμεναι μὲ ζῳα. Μίαν ἀναφέρει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ἐν χωρίῳ, ὅπερ, παρὰ τὴν συνθήειάν του, δὲν εἶναι ἐντελῶς σαφές. Ὁ ἱεράρχης λοιπὸν παραδίδει ὅτι ὁ πίθηκος ἐπεχείρησε νὰ λάβῃ μορφὴν ἀνθρώπου, ἀπέτυχεν ὅμως κατὰ τὴν ἐγχείρησιν καὶ ἀπέμεινε δύσμορφος, ὅπως εἶναι.

Τὸ σχετικὸν κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς (Opusc., 63,39) :

« Ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐδὲ ἡμερὸς ἐστίν. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, πῶς ἂν εἴη ἄνθρωπος ὁ κυρίως, ὅτε μὴ μόνον κατὰ γε σχῆμα, οὐδὲρ τυχεῖν κατὰ τὸν γραῶδη μῦθον καὶ ἢ τοῦ γελοίου πιθήκου ἐθελήσασα φύσις, ἐξήμβλωσε τὴν ἐγγείρησιν ».

Νὰ ἔχῃ ἄρα γε σχέσιν μὲ τὴν παράδοσιν αὐτὴν τὸ ὅτι Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς τὰ Ἑλη του (στίχ. 173), τὸν πίθηκον χαρακτηρίζει ὡς βροτοειδέα λώβην ;

Πολλὰ παραδίδονται περὶ τῆς πίστεως κυνῶν ³ καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἀνακαλύψεως τῶν δολοφόνων τῶν κυρίων των. Οὕτως ὁ Αἰλιανὸς παραδίδει ὅτι ὁ Ἡπειρώτης Πύρρος ὠδοιπόρει : « εἴτα μέντοι περιτυγχάνει νεκρῷ πεφρονεμένου καὶ κυνὶ παριστῶτι καὶ φρουροῦντι τὸν δεσπότην, ἵνα μὴ, πρὸς τῷ φόνῳ καὶ τῷ νεκρῷ λυμήνηται τις » ⁴.

¹ Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, Παρεκβ., 1658,45 σχετικῶς γράφει : « χαλεπὸν δὲ ὀρύσσειν τὸ μῶλν καὶ ἐκοπᾶν μέχρι πέρατος ρίζης... λόγος φέρεται ἐλκόμενον αὐτὸ θάνατον πρὸς τῷ τέλει τῆς ρίζης ἐπιφέρειν τῷ ἀνασπῶντι, ὁποῖόν τι καὶ περὶ μανδραγόρου λέγεται ». Διὰ τὰς μὲ τὸν μανδραγόραν σχετιζομένας προλήψεις βλ. Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 2,904 ἐξ. 1328 καὶ ὅσα ὁ αὐτὸς σημειοῖ ἐν Λαογραφίας, 6,260.

² Μιχαήλ Ψελλοῦ, Τῷ μεγάλῳ δρουγγαρίῳ κὺρ Κωνσταντίνῳ (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 5,328).

³ Εἰς τὴν πίστιν τοῦ ζῳου ἀποβλέπων ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (Παρεκβ., 1822,7) ἔγραψεν : « Ὅτι δὲ φιλάνθρωπον φύσει ζῳον ὁ κύων, δι' ὃ καὶ τὴν κληῖον ἔσχεν ἀπὸ τοῦ κύειν, ὃ ἐστὶ φιλεῖν, δηλὸν ἐστὶ ».

⁴ Αἰλιανὸς, Περὶ ζῳων, 7,10. Παραδείγματα πίστεως κυνῶν πρὸς τοὺς κυρίους των κατὰ τὴν ἀρχαιότητα βλ. παρ' Αἰλιανῶ, Ἐνθ' ἄν., 1,8 7,29,40.

Τὸν κύνα τοῦτον φέρεται ὅτι παρέλαβεν ὁ Πύρρος εἰς τὰ ἀνάκτορά του, ὅταν δ' οὗτος εἶδὲ ποτε τὸν φονέα τοῦ κυρίου του, τὸν ὑλάκει καὶ τὸν κατέ-
ξαινε, ὑποπτευθεὶς δ' ὁ βασιλεὺς καὶ ἐρευνήσας τὸν ἀνεκάλυψε καὶ τὸν
ἐσταύρωσε ¹.

Ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος καὶ μάρτυς σχετικῶς παραδίδει : «*Εὐχάριστος
ὁ κύων καὶ φιλοδεσπότης· πολλάκις γὰρ καθ' ὁδὸν φονευμένους αὐτοῖς
ἐναπέθανεν. Ἄλλοι δὲ καὶ τοὺς φονεῖς κατεμήνυσαν καὶ τὴν ἔνδικον πεί-
σασθαι αὐτοὺς τιμωρίαν προῦξένησαν*» ².

Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει καὶ Βασίλειος ὁ Μέγας, γράφων· «*Πολλοὶ
(κύνες) τοῖς φονευθεῖσι δεσπόταις κατ' ἐρημίαν ἐπαποθανόντες μνημονεύον-
ται. Ἦδη δὲ τινες, ἐπὶ θερμοῦ τῷ πάθει, καὶ ὁδηγοὶ τοῖς ἐκζητοῦσι τοὺς
φονεὰς ἐγένοντο καὶ ὑπὸ τὴν δίκην ἀχθῆναι τοὺς κακοῦργους ἐποίησαν*» ³.

Τῆς ἀνακαλύψεως ὑπὸ κυνὸς τοῦ δολοφόνου τοῦ κυρίου του κατὰ τὸν
Θ' αἰῶνα μνημονεύει εἰτα καὶ Γεώργιος ὁ Ἀμαρτωλὸς εἰς τὸ Χρονικὸν του :
παραδίδων ὅτι κύων ἠκολούθησε τὸν θάψαντα τὸν δολοφονηθέντα κύριόν του,
ὅστις ἦτο κάπηλος. Τὸ ζῶον τοὺς εἰσερχομένους εἰς τὸ καπηλεῖον προσέσαινε,
ὅταν δ' εἶδε εἰσερχόμενον τὸν φονέα τοῦ κυρίου του ὑλάκει καὶ ἐπεπῆδα εἰς
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συντελέσαν οὕτως εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ ἐγκλήματος ⁴.

Κατὰ τὸν IB' αἰῶνα, ὁ χρονογράφος Μιχαὴλ Γλυκάς, ἐπαναλαμβάνει τὸ
αὐτό, διηγούμενος ὅτι ἐπὶ Λέοντος τοῦ Δ', τοῦ διαδεχθέντος Κωνσταντίνου
τὸν Ε', λόγος ἐγένετο περὶ κυνός, ὅστις : «*μετὰ τὸ φονευθῆναι τὸν κύριον
συννοθεύοντά τι κακοῦργον καθ' ὁδὸν προσήλυτος ἐν πανδοχείῳ γέγονεν.
Ἐκεῖσε γοῦν τυχαίως εἰσελθὼν ὁ φονεὺς ἐγνωρίσθη παρὰ τοῦ κυνὸς καὶ
τοσοῦτον ἦν ἐκεῖνος ὅπ' αὐτῷ ὑλακτῶν, ὥστε ὑποψίαν οὐκ ἀγαθὴν δοῦναι
περὶ αὐτοῦ. Κρατεῖται λοιπὸν ὁ φονεὺς, προσάγεται τῷ ἄρχοντι ἐξετάζεται
ἀκριβῶς, ὁμολογεῖ καὶ ἄκων καὶ τελευταῖον ὡς κακοῦργος ἀναιρεῖται*» ⁵.
καὶ πάλιν ἄλλαχού τοῦ ἔργου του ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς : «*Κύων τις ἐν πανδο-
χείῳ τὸν φονέα ἰδὼν τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἐντεῦθεν ἀκρατεῖ κατ' αὐτοῦ χρησά-
μενος ὑλακῇ, οὐκ ἀγαθὴν ὑποψίαν ἔδωκε τοῖς περὶ αὐτόν, ἐφ' ᾧ καὶ εἰς
κρίσιν αὐτὸν ἀχθέντα ὡς κακοῦργον ἐκόλασαν*» ⁶.

¹ I. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. 4, ἱστορ. 131, στίχ. 211 ἐξ. καὶ 222 ἐξ. Τὸ διήγημα καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ (Πότερα τῶν ζῶων φρονιμώτερα τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἐνυδρά; 13,9).

² Εὐστάθιος Ἀντιοχείας, PG, 18,744.

³ M. Βασίλειος, PG, 29,197.

⁴ Γεωργίου Ἀμαρτωλοῦ, Χρονικὸν σύντομον, PG, 110,956.

⁵ Μιχαὴλ Γλυκά, Βίβλος χρονική, 528,16. Περὶ κυνῶν πίστεως καὶ ἀνα-
καλύψεως φονέων δι' αὐτῶν ὁμιλεῖ πάλιν ὁ Γλυκάς, "Ενθ' ἀν., 97,3 ἐξ.

⁶ Μιχαὴλ Γλυκά, "Ενθ' ἀν., 97,3.

Εἰς τὰ τοῦ Γλυκᾶ δ' ἀναφερόμενος ὁ Ι. Τζέτζης, ἔγραψεν εἰς τὰς Χιλιάδας του :

τοιοῦτο πάνν ἐμφερὲς καὶ χρονικὸς τις γράφει
γενέσθαι χρόνους πρὸ ἡμῶν ὀλίγους παρελθούσι
κάπηλον εἶναι λέγει δὲ τὸν θάνατον τὸν νέκυν
ἀνενεγκεῖν ἐπάρχω δὲ τῆς πόλεως τὸ πρᾶγμα
μετὰ γε τὴν διάγνωσιν τὴν ἐκ κυνὸς φανεῖσαν
καὶ σταυρωθῆναι καὶ θανεῖν τότε τὸν παλαμναῖον ¹.

Καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ ² :

ἕτερος πάλιν ἄνθρωπος μετὰ κυνὸς δδεύων
ἐν χρόνοις πάνν πρὸ ἡμῶν ὀλίγοις ὑπηργμένος
ὑπὸ ληστοῦ ἀνήρητο, παρέμενε δ' ὁ κύων
ἕως τις ἐκ τῆς πόλεως κάπηλος θάπτει τοῦτον
ἥπερ ὁ κύων ἐνδημεῖ καπήλω πρὸς τὴν πόλιν
τῷ πανδοχείῳ δὲ συνὼν ἡμερος ἦν τοῖς πᾶσι
πάντας ἐκμειλισσόμενος καὶ σαίνων τοὺς ἀνθρώπους
ὥς δ' ὁ φονεὺς ὁ μιὰρὸς ἦλθε τῷ πανδοχείῳ
ὁ κύων ὥσπερ ἄνθρωπος ἔννους θυμῷ δικαίῳ
ἄσπειστον ἔφερεν αὐτῷ τὴν ὑλακὴν, τὸ δῆγμα
ἕως ὁ πανδοχεὺς αὐτὸς καὶ πάντες οἱ παρόντες
θαυμάσαντες ἀνέκρινον ἀσφαλεστάτῃ βίᾳ
μαθόντες τοῦτον εἶναι δὲ φονέα τοῦ ἀνθρώπου
ἐπάρχω τῷ τῆς πόλεως ἄγουσι τὸν γεννάδαν
καὶ σταυρωθεὶς ἀνήρητο ὁ μιὰρὸς ἐκεῖνος.

Πόσον εὐρέως ἦτο διαδεδομένη ἡ παράδοσις κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους σαφέστατα δεικνύει τὸ ὅτι καὶ σήμερον αὕτη πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος περιφέρεται.

Εἰς τὸ οἰκοσκοπικὸν εἶδος τῆς μαντείας ἀνάγεται καὶ ἡ πρόρρησις μέλλοντος συμβάντος ἐκ τῆς φυγῆς τῶν μυῶν ἐκ τινος οἰκίας. Περὶ τούτου ὁ Αἰλιανὸς γράφει ³ : « Ἦσαν δὲ ἄρα μαντικώτατοι τῶν ζώων καὶ μύες· γρηώσης γὰρ οἰκίας ἤδη καὶ μελλούσης κατολισθαίνειν αἰσθάνονται πρῶτοι καὶ ἀπολιπόντες τὰς μυωπίας τὰς αὐτῶν καὶ τὰς ἐξ ἀρχῆς διατριβάς, ἢ ποδῶν

¹ Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. 4, ἴστορ. 131, στίχ. 211 ἐξ.

² Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. 4, στίχ. 656.

³ Αἰλιανοῦ, Ποικ. ἴστορ., Α' 11,

ἔχουσιν ἀποδιδράσκουσιν καὶ μετοικίζονται». Ἐγραψε δὲ πάλιν ὁ αὐτός ¹ : «Μελλούσης δὲ οἰκίας καταφέρεσθαι αἰσθητικῶς ἔχουσιν οἳ τε ἐν αὐτῇ μύες καὶ αἱ γαλαὶ καὶ φθάνουσι τὴν καταφορὰν καὶ ἐξοικίζονται».

Περὶ τῆς ιδιότητος αὐτῆς τῶν μυῶν, κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς περίοδον, μνεῖαν ποιεῖται ὁ Χρυσόστομος ὁμιλῶν περὶ μαντευομένων «βροντῆς, χειρῶν, μυῶν τε καὶ γαλῆς» ². Ὁ Νόννος τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα ἀναφέρει τοὺς παρατηροῦντας ἂν ἐν στέγῃ ἐφάνη γαλῇ, ὅφισ ἢ μῦς ³, ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίος : «ὅτι δὲ μαντικόν τι καὶ ὁ μῦς δηλοῦσιν... καὶ αἱ τῶν οἰκιῶν φυγαί, ἃς διαδιδράσκουσιν ὅτε κινδυνεύουσι καταπεσεῖν» ⁴ καὶ πάλιν : «εἰ γὰρ καμνούσης οἰκίας, ὡς λόγος, ἐκφεύγουσιν, ἐστη-ζομένη πάντως προσμένουσιν» ⁵.

Κατὰ τὸ Ὁνειροκριτικὸν τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ :

μῦς δ' αὖ φανείς σοι μηνυτῆς κακῶν πέλει ⁶

Πολλὰ εἶναι τὰ παραδιδόμενα περὶ τῆς πανουργίας τῆς ἀλώπεκος. Ταῦτα ὑπαινισσόμενος γράφει Κοσμάς ὁ Ἱεροσολυμίτης : «Διὸ καὶ πολλοῖς τοῖς μυθεύμασι γελωτοποιοῖς θρυλλοῦσι τοῦτο πολλοί· καὶ γὰρ λέοντα τὸν βασιλικώτατον ἠπάτησεν καὶ πετεινὰ καὶ κτήνη καὶ θῆρας φασὶ καὶ ὅτι φυσικὸν ἔχει τὸ πανοῦργον λέγουσι σχηματίζεσθαι θάνατον καὶ ἐξογκοῦσθαι πρὸς ἀπάτην τῶν πετεινῶν, ἥνικα δὲ καθήκοντα ὡς ἐπὶ πτώματι διασπᾶν αὐτὰ καὶ κατεσθίειν» ⁷.

Τὰ περὶ τῆς ἀπάτης τῶν κτηνῶν δέον νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἀναφέρονται, πλὴν ἄλλων, καὶ εἰς τὸν ὄνον ⁸, περὶ οὗ διεξοδικώτερον πραγματεύονται τὰ δύο μεταγενέστερα ποιήματα Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου καὶ Γαδάρου, λύκου καὶ ἀλωποῦς διήγησις ὠραία ⁹.

¹ Αἰλιανοῦ, Περὶ ζῴων, ΙΑ' 19. Πβ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, Γ' 41.

² PG, 64,741.

³ Νόννου, Συναγωγή καὶ ἐξήγησις, PG, 36,1024.

⁴ Εὐσταθίου, Παρεκβ., 1665,64.

⁵ Tafel, Eustathii opusc., 313,47.

⁶ Fr. Drexl, Das Traumbuch des Patriarchen Germanos (Λαογραφ., 7,441, στίχ. 135).

⁷ Κοσμά Ἱεροσολυμίτου, Συναγωγή καὶ ἐξήγησις ἱστοριῶν ὧν ἐμνήσθη ὁ θεῖος Γρηγόριος (PG, 38,413).

⁸ Σημεριναὶ παραδόσεις ἀναφέρουσιν ὅτι ἡ ἀλώπηξ, φορέσασα ράσον καὶ προσποιηθεῖσα τὸν ἐξομολόγον ἔφερε μέχρις ἐνὸς σπηλαίου τὰ δῆθεν ἐξομολογηθόσμενα πτηνά, ἅτινα καὶ κατέφαγε.

⁹ Βλ. ταῦτα παρὰ Wagner, Carmina græca medici ævi, σ. 112 ἐξ. καὶ 124 ἐξ.

Τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἀπάτην τῶν πτηνῶν ἀναφέρει καὶ ὁ Φυσιολόγος ¹, βραδύτερον δὲ καὶ ὁ Γεωργίδης ἔγραψε : «ὕποκρίνεται ἀλώπηξ ὕπνον, ἵνα ὄρνιν πιάσῃ» ².

Περὶ τοῦ ἀσπάλακος (talpa caeca Savi) κοινῶς τυφλοπόντικον, ὑπάρχει παράδοσις ἐκ Βιζύης τῆς Θράκης ἐρμηνεύουσα διατὶ οὗτος ἐτυφλώθη. Κατ' αὐτήν : «Τὸ σπαλάγγι ἦτο νεκροθάφτης καὶ μιὰ φορὰ σὲ μιὰ μεγάλη ἀρρώστια ποὺ πέθαναν πολλοὶ ἔθαψεν ἓνα μισοζώντανο καὶ ὁ Θεὸς τὸν καταράστηκε νὰ τυφλωθῇ γιατί δὲν ἐπρόσεξε καὶ ὅλο νὰ σκάφτῃ τὸ μνῆμα του καὶ ἔγινε σπαλάγγι» ³.

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους περιεφέρετο ἄλλη παράδοσις, ἣν διέσωσεν ὁ Σχολιαστὴς τῶν Κυνηγετικῶν τοῦ Ὀππιανοῦ γράφων : «Ἱστορίαν μέντοι περὶ αὐτῶν (ἀσπαλάκων) ξενίζουσιν οὐκ ἔξδ' οἱ γῆ παρελθεῖν φήμη γὰρ εἰς ἀνθρώπους πεφοίτηκεν ὡς ἀσπάλαξ ἦν τοῦ γένους ἔχων διαδοχὴν ἐκ βασιλείου αἵματος» ⁴.

Ταῦτα λέγει ὁ Σχολιαστὴς, ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκ τοῦ Ὀππιανοῦ, ὅστις διηγεῖται ὅτι ὁ Φαέθων, ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ Φινέως, τὸν ἐτύφλωσεν, ὅταν δ' ὁ Ζήτης καὶ Κάλαις ἐφόνευσαν τὰς τὴν τροφὴν του ἀρπαζούσας Ἀρπυίας, συνεχίζων τὴν ὁργὴν του, ἐτύφλωσε τοὺς ἀσπάλακας μὴ ὄντας πρότερον τυφλοὺς ⁵.

Συχνὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων ἀναφέρεται ἡ νόσος κράβα ἢ κράβρα προσβάλλουσα τοὺς βόας ⁶. Πόθεν ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἡ νόσος αὕτη ἐρμηνεύει ἡ ἑξῆς ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ ἀναφερομένη παράδοσις :

«Λοιμικὸν πάθος τοὺς βόας διαφθεῖρον, ὃ κράβα κατονομάζεται. Φασὶ δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦτο λαβεῖν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Ρωμανοῦ τοῦ γέροντος ἔγγιστα γὰρ τῆς Βόνου κινστέρας ἀναψυχὴν ἑαυτῷ τῆς θερινῆς θέσεως παλάτιον τοῦ Ρωμανοῦ ἀνεγείραντος καὶ τῶν θεμελίων καταβαλλομένων, βοὸς φασιν εὐρεθῆναι μαρμαρίνου κεφαλὴν, ἣν εὐρόντες καὶ συντρίψαντες εἰς τὴν τοῦ τιτάνου κάμινον βάλλουσιν. Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ μέχρι τῶν τῆδε χρόνων οὐκ ἐπαύσατο πανταχοῦ τῆς γῆς ὁπόσῃν ἡ τῶν Ρωμαίων περιέχει δυναστεία, τὰ τῶν βοῶν διαφθεῖρεσθαι γένῃ» ⁷.

¹ Ch. Gidel, Le physiologus, XXIV, σ. 72

² Γεωργίδου, Γνωμολόγιον (Boissonade, Anecdota Græca, 1,92).

³ Ν. Πολίτου, Παράδοσεις, 1,195, ἀρ. 355.

⁴ Σχολιαστὴς Ὀππιανοῦ, Κυνηγ., II, 612.

⁵ Ὀππιανοῦ, Κυνηγ., II, 591 (ἐκδ. Bussemaker, σ. 252).

⁶ Νῦν λέγεται σγκράβα ἐν Μεγαλοπόλει. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους (Ἀκαδημαϊκὴ Ἱατρικὴ, 16, τεύχ. 3, σ. 24).

⁷ Μιχαὴλ Γλυκᾶ, Βίβλος χρονικὴ, 566,6 ἐξ.

ΟΥΡΑΝΙΑ ΣΩΜΑΤΑ

Παλαιά είναι ἡ ἀντίληψις ὅτι διὰ μαγικῶν μέσων δύνανται ν' ἀποκινή-
θωσιν οὐράνια σώματα, καὶ δὴ ἡ σελήνη.

Ἡμεῖς, περιοριζόμενοι εἰς τὴν ἐποχὴν, ἣτις ἰδιαιτέρως μᾶς ἐνδιαφέρει,
λέγομεν ὅτι ὁ Λουκιανὸς ὁμιλεῖ διὰ φαρμακίδα Χρυσάριον, ἣτις διὰ μαγικῶν
ῥῶδων ἠδύνατο νὰ καταγάγῃ τὴν σελήνην ¹.

Μετὰ ταῦτα ὁ Μ. Βασίλειος, εἰς τὴν λαϊκὴν πίστιν ἀναφερόμενος, παρα-
τηρεῖ : «*Μῦθοί τινες καταγέλαστοι ὑπὸ γραϊδίων κωθωνιζομένων παραλη-
ροῦμενοι πανταχοῦ διεδόθησαν ὅτι μαγγανείαις τισὶ τῆς οἰκείας ἐδρας ἀπο-
κινήθεισα σελήνη πρὸς γῆν καταφέρεται*» ².

Τὸν πατέρα τοῦτον σχεδὸν ἀντιγράφων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' μ.Χ.
αἰῶνος ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος, γράφει : «*Μέγα δέ τι καὶ αὕτη ἡ σελήνη
καθέστηκε. Μῦθοι δὲ ληρώδεις ὑπὸ μεθυόντων γραϊδίων πανταχοῦ διεσώ-
θησαν, ὅτι μαγγανείαις τισὶ τῆς οἰκείας ἐδρας ἀποκινεῖται καὶ πρὸς τὴν γῆν
καταφέρεται. Καὶ ποῖος ἂν τόπος καταχθεῖσαν αὐτὴν ὑπεδέξατο*» ; ³ Εἶπε δέ,
τὰ τοῦ Μ. Βασιλείου ἐπαναλαμβάνων καὶ Καισάριος ὁ ἀδελφὸς Γρηγορίου
τοῦ Θεολόγου, προσθέτων ὅτι : «*τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος τῇ
φήμῃ ταύτῃ ἐκρατεῖτο*». «*Μῦθοί τινες καταγέλαστοι ὑπὸ γραιῶν κωθωνιζο-
μένων πάντῃ διεδόθησαν παραληρούμενοι μαγγανείαις τισὶ τοῖς οἰκείας
ἐδρας ἀποκινεῖσθαι καὶ πρὸς γῆν αὐτὴν φέρεσθαι καὶ ψηλαφᾶσθαι*» ⁴.

Τὴν πίστιν ταύτην τῶν συγχρόνων του ὑπαινισσόμενος καὶ ὁ Παμφίλου
Εὐσέβιος, γράφει : «*τῶν ἀδυνάτων πέφυκε τὰ μέρη τοῦ κόσμου γοητικαῖς
ἀνάγκαις καθέλκεσθαι*» ⁵.

Κατὰ τὸ 450 μ.Χ. ὁ ἀσκητὴς Νεῖλος, γράφει σχετικῶς πρὸς τινὰ Νικό-
μαχον : «*Ἄλλ' οὐκ ἔλαθες, φαρμακέ· ἐπιφθέγξομαι γάρ σοι τὸ παραληρού-
μενον ὑπὸ τῶν ἀνοήτων νομιζόντων γοηταῖς κλέπτεσθαι τὴν σελήνην, ἥνίκα
ἂν φοιनिχθεῖ ἢ ἐκλίπῃ καὶ τῆς οἰκείας ἀποκινεῖσθαι τάξεως καὶ ἀνακεκρα-
γόντων ὁμοθυμαδὸν στόματι ἐνὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Οὐκ ἔλαθες, φαρ-
μακέ*» ! ⁶ Εἶπε δέ καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας Εὐσέβιος : «*Πολλοὶ μυθολογοῦσι τὴν*

¹ Λουκιανοῦ, Ἑταιρικοὶ διάλογοι Γλυκέρα καὶ Λαῖς, 1.

² Μ. Βασίλειος, PG, 29,145.

³ PG, 18,721. Βλ. καὶ Ν. Πολίτου, Ἡ σελήνη κατὰ τοὺς μύθους τοῦ Ἑλ-
ληνικοῦ λαοῦ (Λαογραφικὰ σύμμεικτα, 2,159).

⁴ PG, 38,1001.

⁵ Εὐσέβιον, Προπαρασκευὴ Εὐαγγελική, 3, κεφ. 16 (PG, 21,224).

⁶ Ν. Πολίτου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, 2,155.

σελήνην κατέρχεσθαι· καὶ εἰς ζῶον μεταβάλλεσθαι. "Όταν γὰρ ἐξαιματιῶται λέγουσι πλανώμενοι ὅτι ἄνθρωπος κατήγαγεν αὐτὴν καταγοητεύσας»¹. Ἐγραψε δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς εἰς τὰ Ἱερά του παράλληλα (PG, 96,532) : «Πολλοὶ φανταζόμενοι λέγουσι τὴν σελήνην κατέρχεσθαι. "Όταν φησὶν ἐξαιματοῦται, ἄνθρωπος καταγοητεύσας αὐτὴν καταφέρει»,

Καὶ ἡ πίστις συνεχίζεται ἀνὰ τοὺς αἰῶνας. Ἐπανειλημμένως κατὰ τὸν ΙΑ΄ τὴν ἀναφέρει ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, μνείαν ποιούμενος καὶ ἐπωδῆς περιεχούσης βαρβαρικὰς λέξεις, ἐν ἣ προσηγορεύετο, φαίνεται, ἡ σελήνη ὡς καλὴ καὶ ὠραία. Γράφει λοιπὸν : «Μὴ ποτε γόης ἐστὶ τὴν φύσιν καὶ κατάγει τὴν ψυχὴν, ὥσπερ τὴν σελήνην αἱ γράδες φασιν ἢ τῶν μάγων αἱ ἱυγγες»²· καὶ πάλιν : «Ἄλλ' αὐτὸς μάγον τινά μοι τέχνην μεταχειρισάμενος κατήγαγε τὴν σελήνην ἢ συνάγαγέ μοι τὸν κύκλον ἐκείνης πρὸς τὸ τοῦ γραμματος ἄγγος. Εἰ δὲ μὴ ὁ καιρὸς ἐπέιχε, καὶ ἐπωδὴν ἂν σοι ἀπεστομάμια βαρβάρους ἐκτεθειμένην φωνήν... πῶς οὖν λέγω τὴν ἐπωδὴν ; ὡς καλὴ μοι, ὡς ὠραία ἢ ἴβις»³· καὶ ἐκ τρίτου ὁ αὐτός : «οὐκ ἂν ἐκὼν καταβαίην εἰ μὴ τις ὥσπερ τὴν σελήνην περιμάκτρια καταβάσει γραῶς»⁴.

Πολὺ βραδύτερον ἢ αὕτῃ πίστις συνεχίζεται ὡς δηλοῖ ὁ παρ' Ἐρωτοκρίτῳ στίχος :

μάϊσσα ποῦ κατέβαζε τὸν οὐρανὸν μὲ τᾶστρα⁵.

Ὁ Πλούταρχος, περὶ τῶν ἐκλείψεων τῆς σελήνης ὁμιλῶν καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τῶν συγχρόνων του κατ' αὐτὰς συνηθιζόμενα ἀποβλέπων, παρατηρεῖ : «Κατὰ τὰς ἐκλείψεις αἱ τῶν κολαζομένων ψυχαὶ διὰ τῆς σκιᾶς ὀδυρόμεναι καὶ ἀλαλάζουσαι περιφέρονται δι' ὃ καὶ κροτεῖν ἐν ταῖς ἐκλείψεσιν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι χαλκῶματα καὶ ψόφον ποιεῖν καὶ πάταγον ἐπὶ τὰς ψυχάς»⁶. Σχετικῶς δ' ἔγραψε καὶ Καισάριος ὁ ἀδελφὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου : «Ἐπειδὴ λέγουσιν ἱερεῖς ἐπασιδίασι καὶ γοητείαις τὴν σελήνην κατὰγεσθαι οὐρανόθεν καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος τῇ φήμῃ ταύτῃ κρατηθὲν σίδηρον

¹ PG, 86¹,456.

² Μιχαήλ Ψελλοῦ, Τῷ πατριάρχῃ κὺρ Μιχαήλ (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 5,289).

³ Μιχαήλ Ψελλοῦ, Ἐπιστολὴ ἀνεπίγραφος (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 5, 241,248).

⁴ Μιχαήλ Ψελλοῦ, Ὅτε παρητάσατο τὴν τοῦ πρωτοπασχητικῆς ἀξίαν. Kurtz-Drexl, Michaelis Pselli scripta minora, 1,371.

⁵ Ἐρωτόκριτος, Δ' 891. Πβ. Ν. Πολίτου, Ἡ σελήνη κατὰ τοὺς μύθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ (Λαογραφικὰ σύμμεικτα, 2,157).

⁶ Πλούταρχος, Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης, § 29.

καὶ χαλκὸν κρούοντες, ὥσπερ ἐν ἐκστάσει γενομένων τῷ ἡχῷ τῆς πλάνης αὐτὴν ἐπανάγεσθαι νομίζουσι ¹.

Πόσον κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον αἱ δεισιδαίμονες αὐταὶ ἀντιλήψεις ἦσαν διαδεδομέναι, πιστοποιεῖ, πλὴν τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν, καὶ τὸ γεγονός ὅτι καὶ σήμερον εἶναι σχεδὸν πάγκοινοι. Οὕτω κοινοτέρα εἶναι ἢ πίστις ὅτι οἱ μάγισσες κατεβάξουν τὸ φεγγάρι, καὶ μάλιστα ὅταν γίνεται ἔκλειψις σελήνης ².

Ἐπ' ἴσης ἐν Θεσσαλίᾳ, Λοκρίδι καὶ Βιθυνίᾳ δέχεται ὁ λαὸς ὅτι ἡ σελήνη διὰ μαγικῶν μέσων καθέλκεται ὑπὸ μορφὴν ἀγελάδος ³, παραδόσις, ἣτις ἦτο, φαίνεται, πολὺ παλαιά, ἀφ' οὗ ἡ σελήνη παρίσταται ὥς βουπρόσωπος καὶ διαδεδομένη καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὥς μᾶς ἀφίνει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Ἀλεξανδρείας Εὐσεβίου καθ' ὃ: «πολλοὶ μυθολογοῦσι τὴν σελήνην κατέρχεσθαι καὶ εἰς ζῶον μεταβάλλεσθαι».

Ἀνωτέρω εἶδομεν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ μετὰ τὴν ἔκλειψιν τῆς σελήνης ἐκτύπουν χαλκῶματα ἢ, ἵνα διὰ τοῦ γινομένου θορύβου διασκεδάσωσι τὰς διὰ τῆς σκιάς περιφερομένας ψυχὰς τῶν κολαζομένων ἢ, ἵνα διὰ τοῦ κρότου ἐπαναφέρωσιν αὐτὴν εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν. Κατὰ τοὺς λαογράφους, οἱ κρότοι γίνονται πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν πονηρῶν πνευμάτων τῶν κατὰ τὰς λαϊκὰς ἀντιλήψεις προκαλοῦντων τὴν ἔκλειψιν ⁴.

Ὅπως ἂν ἔχη, οἱ κατὰ τὴν ἔκλειψιν κρότοι οὐ μόνον συνθηίζοντο κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον, ὥς ἐκ τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν φαίνεται, ἀλλὰ καὶ σήμερον γίνονται, ὥς πρὸ αἰῶνος ἐπιστοποίησεν ὁ Ross ⁵ ἐν Μείστη καὶ ὥς γίνεται ἐν Κύπρῳ, οἱ κάτοικοι τῆς ὁποίας πιστεύουσιν ὅτι γίνεται ἡ ἔκλειψις διότι ἐρίζουσα ἡ σελήνη πρὸς τὸν ἥλιον, ἡττάται ὑπ' αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ ἐπισκιάζεται ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνιστοῦ, ὥς ἰσχυροτέρου ⁶.

Γνωστὸν δ' εἶναι ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι πολλαχοῦ, κατὰ τὴν ἔκλειψιν, κρούουσιν ἡχηρὰ ἀντικείμενα.

Κατὰ παράδοσιν ἀπὸ τὸ Κατιρλί τῆς Βιθυνίας: «οἱ μάγοι κατεβάξουν πολλὰ φορὲς τὸ φεγγάρι ἀπὰ τὸν οὐρανὸν γὰρ νὰ τ' ἀρμεξοῦν καὶ νὰ κάνουν μὲ τὸ γάλα του τὰ μάγια τους» ⁷, τὸ αὐτὸ δὲ πιστεύουσι καὶ ἐν Τυρολόγῃ τῆς Θράκης προσθέτοντες ὅτι τὸ ἄρμεγμα γίνεται «πρὶν λαλήσῃ τὸ θρόνι».

¹ PG, 38,1001.

² Ὡς εἰς τὸ Κατιρλί τῆς Βιθυνίας. Ν. Πολίτου, Ἡ σελήνη κατὰ τοὺς μύθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ (Λαογραφικὰ σύμμεικτα, 2,157 ἐξ.).

³ Ν. Πολίτου, Ἐνθ' ἀν., 2,160.

⁴ Ν. Πολίτου, Ἐνθ' ἀν., 2,172.

⁵ Ross, Kleinasien, 7.

⁶ Ξενοφ. Φαρμακίδου, Κυπριακὴ λαογραφία, 159.

⁷ Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, 1,132, ἀρ. 240.

“Οτι ἡ παράδοσις ἦτο καὶ Βυζαντινὴ φαίνεται ἐκ τοῦ ἐπυλλίου Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην, ἔνθα γραῖα μάγισσα παριστάνεται λέγουσα :

*ἔμαθα τὸ ὕψος νὰ κρατῶ καὶ τᾶστρο νὰ ἀρμεύω
· · · · ·
καὶ εἶχα τέτοιαν δύναμιν ὅτι ὅταν ἡβουλόμην
ἔφερνα εἰς τὴν γῆν τὸν οὐρανὸν καὶ ἄρμευγα τοὺς ἀστέρας ¹.*

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ παραδόσεων μὲ τὰ οὐράνια σώματα σχετιζομένων, ἃς προσθέσωμεν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ παρέδιδον ὅτι τὰ οὐράνια σώματα συνεφώνησάν ποτε νὰ διαβιβάζουν ἀμοιβαίως τὰ μυστικά των «στόμασιν ἀγλώσσοις».

Τὴν παράδοσιν ταύτην ἀναφέρει ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς εἰς τὸ μυθιστόρημά του Τὰ κατ’ Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν, διὰ τῶν ἐξῆς :

*Τὸ γὰρ περιφερόμενον, ὡς ἔοικεν, οὐ μῦθος
ὅτι συνέθεντό φασιν ἀλλήλοις τὰ στοιχεῖα
ἐπ’ ἀλλήλα τὰ παρ’ ἀμφοῖν κρυπτὰ διαπορθμεύειν
κάντεῦθεν πάντα λέγουσιν ἐν στόμασιν ἀγλώσσοις ².*

Καὶ ἄλλαχοῦ :

*ἡ γῆ γὰρ οὕσα συγγενὴς ἡλίῳ καὶ τοῖς ἀστροῖς
ἀνακαλύπτει πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ κεκρυμμένα
γλώσσαις ἀφθόγγοις σιδηραῖς καὶ στόμασιν ἀλάλοις ³.*

Ἐν Γορτυνίᾳ νῦν, ὅταν πνιγῇ τις εἰς ποταμόν, οἱ δὲ οἰκεῖοί του ἀγνοοῦν ποῦ εὐρίσκεται τὸ πτώμά του, ρίπτουσιν ἕνα ἄρτον εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἐπὶ γῆ καὶ πιστεύουσιν ὅτι αὐτὸς πηγαίνει καὶ ἴσταται ἐπὶ τοῦ πτώματος.

Εἰς τοιαύτην τινὰ παράδοσιν πιστεύω ὅτι ἀναφέρονται τὰ κατωτέρω ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου παραδιδόμενα : «Ὡσπερ γὰρ ὁ κατὰ πελάγους ἀφιεῖς τὸν ἄρτον ἐπὶ ἀδήλῳ μὲν ἔλαβε καὶ οὐκ οἶδεν ἐν ᾧ τὸ ρεῦμα τοῦτον ὑποσύρει, τῷ δὲ πάντων ἔχοντι τὴν γνῶσιν καθαρῶς ὁράται καὶ τῇ αὐτοῦ περιέχεται παντοκρατορικῇ καταλήψει» ⁴, τὰ ὅποια ὑπενθυμίζουσι τὸ τοῦ

¹ Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη, στίχ. 2786, 2792, cod. Escorialensis, ἔκδ. J. A. Lambert.

² Κωνσταντίνου Μανασσῆ, Ἐκ τῶν κατ’ Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν ἐννέα λόγων, Γ’ 60 (ἔκδ. Hercher).

³ Κωνσταντίνου Μανασσῆ, Ἐνθ’ ἀν., Ζ’ 1 ἐξ., σ. 571.

⁴ Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ὁμιλίας καὶ λόγοι, Α’ 455 (ἔκδ. Σ. Ἀριστάρχου).

Ἐκκλησιαστοῦ (ΙΑ' 1) : « Ἀπόστειλον τὸν ἄρτον σου ἐπὶ προσώπου τοῦ ὕδατος, ὅτι ἐν πλήθει ἡμερῶν εὐρήσεις αὐτόν ».

ΑΙΤΙΑ

Εἰς τὸ μεταγενέστερον ποίημα Παιδιόφραστος διήγησις τῶν τετραπόδων ζῳῶν, καταγράφονται αἰτιολογικαὶ παραδόσεις ἐν αἷς καὶ μία περὶ ὄνων, ἐρμηνεύουσα διατὶ οὗτοι οὐροῦν ὅπου εὗρουν οὖρον τῶν ὁμοφύλων των καὶ διατὶ ἡ κάμηλος ἔχει μακρὰ ὄνα, κατ' ἀντιγραφὴν, φυσικὰ, τῶν τὸ αὐτὸ θέμα πραγματευομένων Αἰσωπείων μύθων.

Εἰς τὸ αὐτὸ ποίημα ἀνακοινοῦται διὰ μακρῶν καὶ ἡ παράδοσις ἡ ἐρμηνεύουσα διατὶ οἱ ὄνοι ὁσφραίνονται τὸ οὖρόν των καὶ ἦν ὁ ποιητής, ὡς λέγει :

ἦκουσ' ἀπὸ τοῦς γέροντας καὶ τοῦς προπάτοράς του.

Κατὰ τὸ ποίημα λοιπὸν ἀπεσταλμένος τῶν ὄνων παρεπονήθη πρὸς τὸν Θεὸν ὅτι οἱ ὑπομονητικοὶ σύντροφοί του βαρυφορτῶνονται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξήτησε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ὑψιστος, εὖσπλαγχνισθεὶς, ἐξέδωκε πρόσταγμα πρὸς τοὺς ὀνηλάτας δι' οὗ ἀπηγόρευεν εἰς αὐτοὺς νὰ βαρυφορτῶνουν τοὺς ὄνους των, τοῦτο δ' ἔδωκεν εἰς τὸν ἀποσταλέντα, ἵνα μεταφέρει. Αὐτός, λαβὼν τὸ πρόσταγμα εἰς τὸ στόμα του, ὅταν ἐπλησίασεν εἰς τοὺς ὁμοφίλους του, ἤρχισε νὰ ὀγκᾶται, μὲ τὸν ὀγκηθμὸν δὲ κατέπιε τὸν χάρτην.

Ἀναγγέλλων τὸ θλιβερὸν γεγονὸς εἰς τοὺς συντρόφους του, τοὺς εἶπε ὅτι πρέπει νὰ περιμένουν ἕως ὅτου οὐρήσῃ ὅποτε μετὰ τοῦ οὖρου θὰ ἐξήρχετο τὸ πρόσταγμα, δι' αὐτὸ ἔκτοτε οἱ ὄνοι, κύπτοντες ὁσφραίνονται τὸ οὖρόν των ἀναζητοῦντες νὰ εὗρωσι τὸ καταποθὲν πρόσταγμα ¹.

Εἰς τὰς αἰτιολογικὰς παραδόσεις καταλεκτέα καὶ ἡ ἐξῆς περὶ ἰκτίνου, ἣν παραδίδει Κοσμᾶς ὁ Ἱεροσολυμίτης παραλαμβάνων, σχεδὸν ἀντολεξεί, ἐκ τῶν Αἰσωπείων μύθων ². Γράφει λοιπὸν ὁ Κοσμᾶς : « Οἱ ἰκτῖνες οὐκ ἦσαν ἀνωθεν ἄμουσοι, μέλος δ' εἶχον ἴδιον ἵππων δὲ χρεμετιζόντων ἀκούσαντες εἰς ἔρωτα ἤλθον τῆς ἐκείνων φωνῆς καὶ μιμεῖσθαι πειρώμενοι συναποβάλλουσιν ἥς εἶχον, ἃ μαθεῖν ἐπετέδενον » ³.

¹ Βλ. τοὺς στίχους 690 ἑξ. τῆς Παιδιόφραστοῦ διηγήσεως παρὰ Wagner, *Carmina græca medici ævi*, σ. 165.

² Αἰσωπείων μύθων συναγωγὴ, 170 (Halm).

³ Κοσμᾶ Ἱεροσολυμίτου, Ἐξήγησις ὧν ὁ θεὸς Γρηγόριος ἐφυσιολόγησεν, PG, 38,648.

Εἰς τὸ μεσαιωνικὸν ποίημα Πουολόγον ἀναφέρονται πολλοὶ αἰτιολογικοὶ μῦθοι εἰς πτηνὰ ἀναφερόμενοι, ὧν τινες, πιθανώτατα, περιέχουσι στοιχεῖα λαϊκῶν παραδόσεων ¹, ἄλλοι ὅμως φαίνονται τοῦ ποιητοῦ πλάσματα.

Ἐκ τούτων ἐνταῦθα περιλαμβάνομεν τὴν περὶ νυκτερίδων παράδοσιν.

Ἡ νυκτερίς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐλέγετο *ποντίκιν*, διὰ τὸ χρῶμα ². Εἰς τὴν ὀνομασίαν ταύτην στηριζόμενοι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, ἐπλάσαν τὴν παράδοσιν ὅτι αὕτη ἦτο ποντικός, ἐπειδὴ δὲ κάποτε ἔφαγεν εἰς μίαν ἐκκλησίαν τὸ ἀντίδωρον, ἔκαμε πτερὰ καὶ ἐπέταξε ³.

Κατ' ἄλλην παράδοσιν ὅταν ὁ Σολομὼν ἐζήτησεν ἀπὸ τὰ πτηνὰ νὰ τοῦ δώσουν ἀπὸ ἓν πτερόν, διὰ νὰ πληρώσῃ στρῶμα καὶ κοιμᾶται μαλακά, ἡ νυκτερίς τοῦ προσέφερεν ὅλα τὰ πτερά της, ἵνα μὴ δὲ οὕτω γυμνὴν τὴν ἐμπαΐζον τὰ ἄλλα πτηνὰ, ὁ Θεὸς τῆς εἶπε νὰ πετᾷ μόνον εἰς τὸ σκότος.

Ἄλλως ἔχει ἡ παράδοσις εἰς τὸ μεσαιωνικὸν ποίημα, τὸν Πουολόγον, τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύει τὸ χρῶμα τοῦ πτηνοῦ.

Κατ' αὐτό, τὸ ποντίκιν εἰργάζετο εἰς σιδηρουργεῖον κινουῖν τὸν φυσητήρα (μηχάνιν). Ἔνεκα τῆς ἐργασίας του ταύτης, ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἐξερχόμενον καπνὸν εἶχε μαύρην τὴν ράχιν του, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔκαυσεν ἐξ ἀποσπασθέντος σπινθήρος τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τοῦ φορέματός του, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἄλλο φόρεμα νὰ φορέσῃ κατὰ τὸ Μ. Σάββατον, ἐμβάλωσε μὲ τεμάχιον λινοῦ ὑφάσματος, τούτου δ' ἔνεκα ἔχει μαύρην τὴν ράχιν, λευκὴν δὲ τὴν κοιλίαν, ἔνεκα τοῦ λευκοῦ ἐμβαλώματος ⁴.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

¹ Πβ. ὅσα λέγονται διὰ τὸ πτηνὸν μπουφον, τὸν σημερινὸν τσοπανάκον (Wagner, Carmina græca medicī ævī, στίχ. 607 ἐξ., σ. 197).

² Πουολόγος, στίχ. 160, 17, σ. 184. Ὅρα ὅτι, κατὰ τὸν Αἰσώπειον μῦθον (307· Halm, σ. 151), συλληφθεῖσα ὑπὸ γαλῆς ἡ νυκτερίς, τὴν παρακαλεῖ νὰ μὴ τὴν φάγῃ, διότι δὲν εἶναι πτηνόν, καθ' ὃ αὕτη φύσει πολεμεῖ, «ἀλλὰ μῦς» καὶ ὅταν πάλιν συνελήφθῃ ὑπὸ ἑτέρας γαλῆς, ἐχθρᾶς τῶν μυῶν, τὴν παρεκάλει νὰ τὴν ἀφήσῃ, διότι δὲν εἶναι μῦς, ἀλλὰ πτηνόν.

³ Ν. Πολίτιου, Παραδόσεις, 1, 185, ἀρ. 336, 337.

⁴ Πουολόγος, στίχ. 171 ἐξ., σ. 184 (Wagner, Carmina græca).